МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота
магістра

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У КРИЗОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Виконав: магістрант 2-го курсу, гр. 8.2313-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
В. Г. Бойко

Керівник: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
к.філос.н. Цапліна І. С.

Рецензент: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
доцент, к.філос.н. Широбокова О. О.

Запоріжжя – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І.Бутченко
«____»_____2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТУ

_____Бойку Володимиру Геннадійовичу_____
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи ___Арт-терапевтичні технології у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами___
керівник роботи _Цапліна Ірина Сергіївна, к.філос.н.,_____
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «11» березня 2024 року № 434-с

2. Строк подання студентом роботи 4 грудня 2024 року___

3. Вихідні дані до роботи ___Вознесенська О., Сидоркіна М. Арт-терапія у подоланні психічної травми : практичний посібник. Київ : Золоті ворота, 2015. 148 с.; Станішевська В. І. Арт-терапія : навчальний посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2022. 171 с.; Черезова І. О. Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Бердянськ : БДПУ, 2016. 193 с._____

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)_ 1. Проаналізувати стан наукової розробки проблеми використання арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами. 2. Уточнити змість основних понять дослідження: «кризова соціальна робота», «арт-терапевтичні технології», «внутрішньо переміщені особи». 3. Визначити принципи та методи дослідження арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами. 4. Дослідити соціальні і психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб як клієнтів соціальної роботи. 5. Проаналізувати місце арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі. 6. Проаналізувати вітчизняний і зарубіжний досвід використання арт-терапевтичних технологій із внутрішньо переміщеними особами. 7. Дослідити особливості застосування арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній

роботі з внутрішньо переміщеними особами в умовах російської воєнної агресії в Україні. 8. Визначити напрямки вдосконалення використання арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в Україні. _____

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
_____
_____
_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Цапліна І.С., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	06.05.2024	06.05.2024
Розділ 2	Цапліна І.С., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	25.06.2024	25.06.2024
Розділ 3	Цапліна І.С., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	16.09.2024	16.09.2024

7. Дата видачі завдання 28 квітня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Лютий – березень 2024	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2024	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2024	*виконано*
4.	І розділ	Травень – червень 2024	*виконано*
5.	ІІ розділ	Липень – вересень 2024	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Вересень – листопад 2024	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Листопад 2024	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2024	*виконано*

Студент _____ В. Г. Бойко

Керівник роботи _____ І. С. Цапліна

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І. С. Цапліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається із 87 сторінок, 78 позицій у списку літератури, 4 додатків.

КРИЗОВА СОЦІАЛЬНА РОБОТА, КРИЗА, АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ

Метою дослідження є вивчення особливостей застосування і вдосконалення арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами.

Об'єктом дослідження є соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами.

Предметом дослідження є арт-терапевтичні технології у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами.

Методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, аналіз документів.

Гіпотеза: Застосування арт-терапевтичних технологій сприяє посиленню почуття підтримки, розвитку ідентичності на новому місці проживання, покращує психосоціальну адаптацію внутрішньо переміщених осіб та може ефективно використовуватися в кризовій соціальній роботі з цією категорією клієнтів.

Висновки: 1. Арт-терапія як технологія об'єднує психологію, медицину, соціальну роботу та інші дисципліни. Сучасні дослідження підтвердили її ефективність у соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами.

2. Досвід внутрішньо переміщених осіб в умовах російської воєнної агресії в Україні пов'язаний із психологічним і соціальним кризовим станом, включаючи горе, втрату, тривогу, соціальну вразливість. Залучення до арт-терапевтичних занять дозволяє цій категорії клієнтів протистояти цим станам та переробляти свою травму в конструктивний спосіб.

3. Арт-терапевтичні технології мають потужний потенціал у розвитку стійкості та сприяння адаптації до нових умов життя, зокрема для ВПО в Україні.

SUMMARY

The qualification work consists of 87 pages, 78 items in the list of references, 4 appendixes.

CRISIS SOCIAL WORK, CRISIS, ART THERAPY TECHNOLOGIES, INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The purpose of research is to study the peculiarities of the use and improvement of art therapy technologies in crisis social work with internally displaced persons.

The object of research is social work with internally displaced persons.

The subject of research is art therapy technologies in crisis social work with internally displaced persons.

Research methods: analysis, synthesis, induction, deduction, comparison, analysis of documents.

Hypothesis: The use of art therapy technologies helps to increase the sense of support, the development of identity in a new place of living, improves the psychosocial adaptation of internally displaced persons and can be effectively used in crisis social work with this category of clients.

Conclusions: 1. Art therapy as a technology combines psychology, medicine, social work and other disciplines. Modern research has confirmed its effectiveness in social work with internally displaced persons.

2. The experience of internally displaced persons in the context of russian military aggression in Ukraine is associated with a psychological and social crisis state, including grief, loss, anxiety, social vulnerability. Involvement in art therapy classes allows this category of clients to resist these conditions and process their trauma in a constructive way.

3. Art therapy technologies have a powerful potential in developing resilience and promoting adaptation to new living conditions, in particular for IDPs in Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП……..3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИЗОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ……..…...7
1.1. Стан наукової розробки проблеми використання арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами..7
1.2. Уточнення основних понять дослідження: «кризова соціальна робота», «арт-терапевтичні технології», «внутрішньо переміщені особи»……13
1.3. Принципи та методи дослідження арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами……..30
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИЗОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ……...36
2.1. Соціальні і психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб як клієнтів соціальної роботи……36
2.2. Місце арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі...…….44
2.3. Аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду використання арт-терапевтичних технологій із внутрішньо переміщеними особами……51
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИЗОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ……..…….63
3.1. Аналіз особливостей застосування арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в умовах російської воєнної агресії в Україні……..…….63
3.2. Напрями удосконалення використання арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в Україні..…68
ВИСНОВКИ…….....75
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ…….....78
ДОДАТКИ……..88

ВСТУП

Актуальність дослідження. У розпал найскладніших для України часів внутрішньо переміщені особи, які виїхали із тимчасово окупованих територій або з прифронтових чи інших небезпечних зон, несуть на своїх плечах такі труднощі, як втрата дому та майна, розлука з близькими, економічні труднощі та психологічні травми. Внутрішньо переміщені особи в теперішній Україні є вразливою групою, яка потребує соціальної та іншої підтримки та інтервенцій різного характеру. Зокрема ефективними є арт-терапевтичні технології у кризовій соціальній роботі з такими клієнтами. Особливо актуальним є використання цих технологій для поліпшення психологічного стану та адаптації людей, які потерпають внаслідок швидкого переміщення через військовий конфлікт.

Арт-терапія, яка використовує різні мистецькі форми в цілях покращення психологічного стану і адаптації, може сприяти вираженню емоцій, зниженню стресу, посттравматичного стресового розладу та покращенню самопочуття. Сучасні дослідження вказують на важливість використання арт-терапевтичних технологій для соціальних працівників у роботі з внутрішньо-переміщеними особами, підкреслюючи ефективність цього підходу у контексті кризової допомоги та реабілітації.

Арт-терапевтичні технології соціальної роботи базуються на різних видах мистецтва (література, музика, живопис, скульптура, кіно, театр, хореографія, фотографія) широко застосовуються у практиці. Різні види мистецтва розглядаються як засіб часткового відновлення або покращення усного мовлення, уваги, пізнавальної діяльності та інших когнітивних функцій, а також гармонізують емоційну сферу людини. Такі методи дозволяють внутрішньо переміщеним особам зайнятися креативним процесом під час кризових ситуацій, відчути полегшення, радість, задоволення та зосередженість попри найтяжчі моменти свого життя. Крім того, робота з різними матеріалами через технології може символізувати пошук своєї нової ідентичності та перетворення, що часто є важливими аспектами під час проживання кризових ситуацій. Арт-терапія

дозволяє людям виражати свої складні емоції та переживання за допомогою зображень, кольорів або текстур.

Таким чином, арт-терапія стає важливою складовою соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, допомагаючи їм відновлювати своє психологічне благополуччя та адаптуватися до нових життєвих умов. Практика арт-терапії може забезпечити безпосередню інтеракцію з внутрішньо переміщеними особами, підтримуючи їх у вираженні їхніх переживань та емоцій в складний час.

Проблемна ситуація пов'язана з тим, що виклики, які стоять перед соціальними працівниками, що працюють з внутрішньо переміщеними особами в теперішніх умовах в Україні, вимагають значного масштабування та оптимізації послуг, спрямованих на допомогу клієнтам в кризових і травматичних ситуаціях. Це потребує переосмислення і вдосконалення наявного досвіду застосування арт-терапевтичних технологій в кризовій соціальній роботі.

Представлена кваліфікаційна робота ґрунтується на наукових працях вітчизняних та зарубіжних авторів. Серед вітчизняних можна виділити таких авторів як О. Вознесенська, Ю. Гундертайло, Д. Романовська, Т. Семигіна, О.Сорока та інших. Серед зарубіжних науковців займають особливе місце засновники арт-терапії, оскільки вони відкрили шлях для адаптації та подальшого розвитку її методів. Такими авторами є М. Наумбург, А. Хілл, Е. Адамсон, Е. Крамер, В. Ловенфельд та інші.

В сучасних умовах арт-терапевтичні технології у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами пропонують ширші можливості для адаптації та вдосконалення підходів, враховуючи унікальні психологічні та соціальні труднощі, з якими стикаються такі клієнти. Зокрема, це може включати розширення спектра арт-терапевтичних методів для роботи з психологічними травмами, розвиток нових технологій, спрямованих на подолання тривоги, депресії та посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Ці міркування вказують на актуальність обраної теми дослідження.

Об'єктом дослідження є соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами.

Предметом дослідження є арт-терапевтичні технології у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами.

Метою дослідження є вивчення особливостей застосування і вдосконалення арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами.

Згідно з метою були визначені такі *завдання*:

– проаналізувати стан наукової розробки проблеми використання арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами;

– уточнити зміст основних понять дослідження: «кризова соціальна робота», «арт-терапевтичні технології», «внутрішньо переміщені особи»;

– визначити принципи та методи дослідження арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами;

– дослідити соціальні і психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб як клієнтів соціальної роботи;

– проаналізувати місце арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі;

– проаналізувати вітчизняний і зарубіжний досвід використання арт-терапевтичних технологій із внутрішньо переміщеними особами;

– дослідити особливості застосування арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в умовах російської воєнної агресії в Україні;

– визначити напрямки вдосконалення використання арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в Україні.

Гіпотеза: Застосування арт-терапевтичних технологій сприяє посиленню почуття підтримки, розвитку ідентичності на новому місці проживання,

покращує психосоціальну адаптацію внутрішньо переміщених осіб та може ефективно використовуватися в кризовій соціальній роботі з цією категорією клієнтів.

Апробація роботи: Результати дослідження були представлені у вигляді тез на таких наукових конференціях:

– VIII Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Соціальні технології миру, розбудови та державотворення у повоєнній Україні», тема: «Виклики соціальної роботи в умовах геополітичних конфліктів»;

– XIV Міжнародна науково-практична конференція «Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього країни: відновлення в умовах глобальних ризиків та невизначеностей», тема: «Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах повномасштабної війни».

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури і додатків.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИЗОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

1.1. Стан наукової розробки проблеми використання арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами

Внутрішньо переміщені особи потребують всебічної підтримки. Арт-терапія допомагає їм знайти сили подолати тривогу, встановити зв'язок із власним внутрішнім і зовнішнім «Я» та розкрити творчі здібності, що сприяє виходу з кризового стану.

Друга світова війна відіграла важливу роль у розвитку арт-терапії. Цей термін почав активно використовуватися через необхідність допомоги постраждалим під час війни, зокрема військовослужбовцям і цивільним. Значний внесок у становлення арт-терапії зробили такі дослідники й практики, як А. Хілл, Е. Адамсон і М. Наумбург, які активно працювали над її розвитком у цей період. Перша та Друга світові війни стали поштовхом для формування концепції арт-терапії та її поширення як методу роботи з травмованими особами.

У перші десятиліття XX століття між представниками художніх напрямків і психіатрами виникла тісніша взаємодія. Художня діяльність пацієнтів почала розглядатися не лише як спосіб самовираження, а й як об'єкт наукового дослідження, що активно застосовувався в діагностичних цілях. Дослідження терапевтичного впливу занять мистецтвом набули значного поширення. Ідеї про користь творчості дітей і людей із психічними розладами знайшли підтримку серед представників нових художніх рухів. Це призвело до появи перших уявлень про лікувальний потенціал художньої творчості, а також до її використання як терапевтичного та корекційного інструменту [64, с. 8].

Термін «арт-терапія» виник у 1942 році під час Другої світової війни. Його автором став Адріан Кейт Грем Хілл (Adrian Keith Graham Hill) – художник, письменник і колишній військовослужбовець-артилерист. Вперше термін було опубліковано в його книзі «Мистецтво проти хвороб: Історія арт-терапії» (Art Versus Illness: A Story of Art Therapy), яка вийшла друком у 1945 році.

У 1938 році, під час лікування від туберкульозу у військовому госпіталі, Хілл почав малювати сцени, що його оточували. Він помітив, що творчий процес сприяє його поступовому одужанню. Саме цей досвід став основою для формулювання концепції арт-терапії. Хоча термін «арт-терапія» з'явився пізніше, події, що передували цьому, і вплив мистецтва на реабілітацію в госпіталях допомогли закласти основу нового методу.

До служби у Першій світовій війні Хілл був членом Почесної артилерійської роти (Honourable Artillery Company). Під час війни він створював численні ілюстрації військового життя, а згодом, ставши художником, застосовував мистецтво для реабілітації військових, які постраждали фізично та психічно. Його методика полягала у використанні мистецтва для відновлення психічного стану, подолання травм і розвитку творчих здібностей.

Одним із піонерів розвитку арт-терапії був також Едвард Адамсон. Він співпрацював із Хіллом у військовому госпіталі, допомагаючи розвивати концепцію арт-терапії. Адамсон, випускник Школи мистецтв Бромлі (Bromley School of Art, нині – Лондонський університет Рейвенсборна), збирав художні роботи пацієнтів госпіталю. Ці малюнки стали важливим матеріалом для дослідження та подальшого вдосконалення методики арт-терапії.

Процес малювання допомагав військовослужбовцям, які зазнали фізичних і психологічних травм, виражати свої емоції та глибокі переживання. Це сприяло швидшому одужанню та відновленню їхнього психічного стану. Зібрані роботи пацієнтів стали цінним ресурсом для подальшого розвитку арт-терапії як методу психологічної підтримки. Таким чином, арт-терапія виникла як інноваційний підхід до психологічної реабілітації, зокрема для роботи з травмами, що виникли внаслідок воєнних дій.

Бабій І.В. зазначає, що термін «арт-терапія» був придуманий Адріаном Хіллом у 1938 році. Вона відзначає, що «піонери арт-терапії були натхнені ідеєю Зігмунда Фройда про те, що внутрішнє «я» людини проявляється у візуальній формі, кожного разу коли воно створюється спонтанно за допомогою малюнка або моделювання» [7, с. 7]. Водночас перше офіційне згадування терміну належить книзі Хілла «Мистецтво проти хвороб: Історія арт-терапії» (Art Versus Illness: A Story of Art Therapy), опублікованій у 1945 році. Через це є певні розбіжності в датах виникнення терміну.

На думку Н. Атаманчук, однією з перших жінок, яка викладала терапевтичне мистецтво, була Маргарет Наумбург (Margaret Naumburg), відома як одна з піонерок арт-терапії у Сполучених Штатах. Вона розробила низку програм навчання арт-терапії, спираючись на ідеї Зігмунда Фройда, який вважав, що важливі думки та переживання, приховані в підсвідомості, найчастіше виражаються через образи та символи [5, с. 13].

Маргарет Наумбург також зробила значний внесок у розвиток арт-терапії в рамках психології, створивши динамічний підхід до цієї методики. Вона вважала, що мистецтво є важливим інструментом для роботи з підсвідомістю, оскільки дає змогу клієнтам виражати емоції й переосмислювати власні переживання через творчість. Її підхід став новаторським у практиці американських психологів.

М. Наумбург наголошувала, що мистецтво особливо ефективне тоді, коли вербальні методи виявляються недостатніми для вираження емоцій. Її дослідження та розробки значно вплинули на становлення арт-терапії як наукової дисципліни. Вона розглядала художнє мистецтво як ключовий спосіб доступу до підсвідомих процесів і травм, що робило його дієвим засобом для психоаналітичної роботи та психологічного відновлення клієнтів.

О. Вознесенська присвятила низку наукових праць дослідженню арт-терапії та арт-терапевтичних технологій. Серед них можна виділити такі праці як зокрема, «Арт-терапія в роботі з вимушеними переселенцями», де розглядаються мистецькі терапевтичні прийоми, які застосовуються при роботі з внутрішньо

переміщеними особами, а також «Арт-терапія в Україні: стан та перспективи розвитку», у якій аналізується сучасний стан арт-терапії в Україні як галузі допомоги. У цій праці зроблено висновок про значущість арт-терапії як засобу психосоціального відновлення особистості, зокрема для внутрішньо переміщених осіб, демобілізованих військовослужбовців, громадських активістів і волонтерів. Її праця «Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості» детально висвітлює роль арт-терапії в роботі з постраждалими під час воєнних дій. У роботі «Актуальне мистецтво та медіатворчість: подолання наслідків травми війни» досліджується сучасне мистецтво як інструмент для подолання наслідків воєнних травм. Практичний посібник «Арт-терапія у подоланні психічної травми» місить практичні рекомендації для фахівців, які працюють із постраждалими від війни [16;17;18;19;20].

Ці праці підкреслюють значний внесок О. Вознесенської у розвиток арт-терапії, зокрема в умовах повномасштабної військової агресії проти України. Її дослідження охоплюють різні аспекти застосування арт-терапії, що є особливо важливим для роботи з внутрішньо переміщеними особами, які перебувають у кризовому стані та потребують зовнішньої допомоги для подолання емоційного дисбалансу.

Крім того, у своєму навчально-методичному посібнику «Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс» І. Бабій зазначає, що арт-терапія широко використовувалася у загальносоматичних і психіатричних лікарнях як форма творчої терапії. З середини XX століття інтерес до креативних терапевтичних технік значно зріс, і арт-терапія стала одним із найпоширеніших підходів у цій галузі [7, с. 7].

А. Алтухова та А. Партен у своїх дослідженнях дійшли висновку, що впровадження арт-терапевтичних вправ у навчальний процес, зокрема на уроках образотворчого мистецтва, є ефективним засобом відновлення та збереження психічного здоров’я учнів. Застосування таких підходів позитивно впливає на емоційний стан, сприяє самовираженню, стимулює творчий потенціал і

покращує соціальну взаємодію серед учнів. Інтеграція арт-терапевтичних технік дозволяє не лише зміцнити психологічну стійкість учнів, а й сприяє гармонійному розвитку особистості в освітньому середовищі [2, с. 309]. Таким чином, автори підкреслюють важливість арт-терапевтичних вправ як інструменту для підвищення емоційного благополуччя та ментальної стійкості в рамках освітнього процесу з образотворчого мистецтва.

О. В. Сорока зробила висновок щодо зарубіжних підходів до використання арт-терапевтичних методів, акцентуючи на їхній ролі в інтеграції мистецтва та терапії для досягнення емоційної рівноваги [62].

В умовах війни та тимчасової окупації деяких територій України внутрішньо переміщені особи (ВПО) зазнають значних втрат і зустрічають численні виклики, зокрема у сфері безпеки. Це призводить до глибоких психологічних і матеріальних травм, що потребують комплексного підходу для їх подолання. Такий підхід включає надання притулку ВПО, організацію гуманітарної допомоги, реінтеграцію у суспільство, підтримку постраждалих сімей і забезпечення психологічної та емоційної реабілітації для тих, хто пережив травматичні події [9, с. 26].

А. Конончук у своїх дослідженнях визначила соціальні аспекти та проблеми внутрішньо переміщених осіб, запропонувала шляхи їх вирішення та проаналізувала нормативно-правову базу, яка регулює їхній статус. Вона також розглянула історію розвитку питання щодо ВПО, визначила їхню приналежність до конкретних соціальних груп, а також представила аналітичний огляд сучасного стану ВПО через стратегії та виклики, що впливають на їхнє майбутнє [31].

Якщо говорити про чисельність внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні під час бойових дій, то вона зазнає швидких змін. Забезпечення якісних умов життя для цих людей є не лише питанням соціальної справедливості, а й нагальною необхідністю для дотримання їхніх базових прав. ВПО стикаються зі складними обставинами через постійні бойові дії та грубі порушення

міжнародного гуманітарного права з боку агресора. У таких умовах небезпека для життя цивільного населення значно зростає.

Згідно зі звітом Міжнародної організації з міграції (МОМ), понад 6,5 мільйона людей отримали гуманітарну допомогу в Україні та 11 сусідніх країнах. Ця допомога включає підтримку для тих, хто постраждав від гуманітарної кризи, спричиненої російським вторгненням в Україну. З моменту початку повномасштабної агресії Росії понад 14 мільйонів людей – майже третина населення України – були змушені покинути свої домівки. На сьогодні близько 3,7 мільйона осіб залишаються внутрішньо переміщеними в Україні, шукаючи притулку в інших регіонах країни. Крім того, близько 6,5 мільйона людей виїхали за кордон, ставши біженцями. З цієї кількості понад 4,5 мільйона осіб уже повернулися додому, як із-за кордону, так і після внутрішнього переміщення, що зокрема свідчить про їхнє прагнення відновити нормальне життя після війни [22].

Попри складні обставини, міжнародна спільнота, зокрема Міжнародна організація з міграції, активно надає допомогу постраждалим. Підтримка, надана 6,5 мільйонам людей, і факт повернення додому понад 4,5 мільйона осіб є свідченням надії на відновлення та відбудову країни в майбутньому.

У висновку можна зазначити, що арт-терапія, яка сформувалася у період Другої світової війни, є міждисциплінарним підходом, що поєднує психологію, медицину, соціальну роботу та інші галузі. Аналіз сучасних наукових досліджень дозволяє глибше зрозуміти обґрунтування використання арт-терапії для підтримки ВПО через соціальну роботу. Ці дослідження підтверджують ефективність арт-терапії як методу реабілітації та профілактичної роботи в умовах сучасних викликів, зокрема під час повномасштабної агресії проти України.

1.2. Уточнення основних понять дослідження: «кризова соціальна робота», «арт-терапевтичні технології», «внутрішньо переміщені особи»

Для кращого розуміння наукової роботи важливо розділити її на ключові поняття, детально розглядаючи ті, які, на мою думку, потребують глибшого аналізу. З часом поняття змінюються та еволюціонують, тому важливо використовувати сучасні джерела, щоб інтегрувати їх у нові ґрунтовні наукові дослідження. Почнемо з терміну «кризова соціальна робота», а далі розглянемо інші поняття, які також заслуговують уваги.

Суттєвою складовою цього поняття є термін «криза». Внутрішньо переміщені особи (ВПО) перебувають у тривалому кризовому стані через численні переміщення по країні та необхідність пристосовуватися до нових потрясінь. Ця проблема є особливо актуальною для досліджень, пов'язаних із соціальною роботою. Саме тому варто розглянути поняття «криза» більш детально.

Криза як явище є постійною складовою життя ВПО. Люди, які втратили свої домівки, стикаються з постійною нестабільністю та потребою адаптуватися до нових умов, що включає зміни у соціальному, культурному та економічному середовищі. Кількаразове переміщення та звикання до нових потрясінь створюють значне емоційне навантаження, яке може мати довготривалі наслідки.

У кризові періоди люди часто змушені глибоко замислюватися над своїм досвідом, особливо це стосується внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Такі ситуації є не лише викликом, а й можливістю для збагачення особистого досвіду, спонукаючи людей до прийняття відовідальних рішень, відновлення міжособистісних стосунків та вдосконалення моральних суджень. Криза стає каталізатором розвитку та самореалізації, надаючи можливість переосмислити життєві траєкторії та по-новому інтерпретувати попередній досвід. Таке переосмислення дозволяє людям створювати нові цінності у теперішньому та підходити до майбутнього зі свободою та відповідальністю [13, с. 62].

Криза –це стан емоційної нестабільності, внутрішньої розгубленості й переживання тривоги, який виникає, коли попередні успішні механізми подолання перестають діяти, а неефективні рішення та дії потребують заміни. У такі моменти корисно зосередитися на поточних подіях і самій ситуації. Хоча взаємодія з клієнтом під час кризи рідко вирішує серйозну чи складну проблему одразу, вона сприяє розробці короткострокового плану, зниженню рівня тривоги до контрольованого рівня та створенню основ для поступового виходу з кризи [42, с. 40]. Допомога у вирішенні кризового стану сприяє покращенню психологічного здоров'я клієнтів. Саме тому в надскладний час надзвичайно важливо надавати людям підтримку, яка допомагає їм знайти шлях до стабілізації.

Криза є неоднозначним явищем, яке водночас несе загрози та відкриває можливості для трансформації. Вона може спричинити значні порушення, такі як розрив усталених каналів зв'язку, виникнення соціальних проблем чи дестабілізацію соціально-політичних систем. Ці загрози значно впливають як на окремих людей, так і на громади, створюючи відчуття невизначеності та нестабільності.

Водночас кризи можуть стати благодатним ґрунтом для оновлення та розвитку. Вони нерідко стають каталізатором нових, сучасних підходів до взаємодії та сприяють залученню ширшої аудиторії до співпраці. Як зазначає О. Плахова, для адаптації громад до мінливих реалій важливо узгоджувати системи зв'язку з новими умовами. Це дозволяє громадам досягти вищого ступеня зрілості, перетворюючи кризи на можливості для зростання та розвитку [44, с. 34-38].

Крім того, кризові ситуації сприяють появі нових або змінених соціальних практик і реакцій. Вони відкривають простір для інновацій у поведінкових і комунікативних підходах, впроваджуючи нових суб'єктів взаємодії та змінюючи суспільні норми. Наприклад, глобальна криза охорони здоров'я останніх років прискорила впровадження цифрових комунікаційних інструментів, що сприяло появі нових способів спілкування й ведення бізнесу.

Однак, якщо події, що викликають кризу, повторяться, ситуація може затягнутися, виснажуючи внутрішні ресурси окремих людей і сімей. У таких випадках люди можуть опинитися в стані напівадаптації, коли звикають до незадоволених життєвих потреб. Цей квазібаланс може бути згубним, призводячи до циклу залежності та стагнації. [68, с. 112]. Соціальні працівники відіграють вирішальну роль у цих сценаріях, допомагаючи окремим особам і родинам вирватися з цієї квазірівноваги та виводячи їх із кризових ситуацій. Надаючи підтримку, ресурси та стратегії для ефективної адаптації, соціальні працівники можуть надати клієнтам можливість відновити контроль над своїм життям і долати виклики, пов’язані з тривалими кризами.

Звичайна криза, яка є природною частиною життя, пов'язана з тим, що вона є необхідним перехідним етапом становлення і розвитку людини з року в рік. Це можуть бути вікові кризи або нормативні сімейні кризи, які є невід'ємною частиною життєвого циклу. Шлюб, народження дитини, перша поїздка дитини в дитячий сад і перехідний етап в школу не відображають патологічного характеру і викликають тимчасові незручності, які тривають занадто довго. Ці зміни супроводжуються негативними емоційними станами, такими як нервозність, тривога та депресивні симптоми, але можуть бути непомітними як для людини, так і для навколишнього середовища [69, с. 13].

Аналіз Вознесенської О.Л. дає комплексне уявлення про кризи, розглядаючи як їх позитивні, так і негативні аспекти. З одного боку, криза може стати каталізатором значних змін, пропонуючи людям шанс вирішити складні життєві проблеми та перейти з одного стану в інший. [16, с. 26]. Такі зміни можуть призвести до особистісного зростання, кар’єрного зростання, зміцнення соціальних мереж. Наприклад, під час економічного спаду люди можуть знайти нові кар’єрні шляхи, про які раніше не думали, що призведе до несподіваного кар’єрного зростання та нових соціальних взаємодій.

З іншого боку, кризи за своєю суттю є складними ситуаціями, які призводять до загострення протиріч і порушення балансу. Вони вимагають нових стратегій і відповідей для подолання цих викликів. Важкий характер криз

також може призвести до посилення стресу та тривоги, оскільки люди борються з невизначеністю та нестабільністю, які супроводжують ці періоди. Наприклад, під час фінансової кризи сім'ї можуть зіткнутися з підвищеним стресом через втрату роботи або фінансову незахищеність, що потребує нових механізмів подолання цих навантажень.

Зокрема, Вознесенська О. Л. висвітлює «кризу соціальної ідентичності», яку переживають особи, які змушені змінювати постійне місце проживання. Цей процес переміщення вимагає навігації через різні культурні та соціальні системи [16, с. 25]. На мою думку, постійне переміщення загострює відчуття невизначеності та нестабільності, оскільки люди намагаються знайти опору в новому середовищі. Це часто призводить до посилення психологічного тиску, оскільки переміщені особи повинні постійно адаптуватися до нового оточення, водночас справляючись із втратою соціальних зв'язків і мереж підтримки.

Отже, швидке вирішення цих проблем є критично важливим для відновлення емоційної рівноваги та покращення психічного здоров'я. Створення систем підтримки, таких як консультаційні послуги та програми інтеграції в громаду, може полегшити перехід для переміщених осіб, дозволяючи їм відновити соціальні мережі та відчуття стабільності. Крім того, заохочення участі в громадських ініціативах та зміцнення зв'язків з місцевими мешканцями може допомогти в процесі емоційної та психологічної адаптації.

Кризова соціальна робота або кризове втручання –це напрямок соціальної роботи, спрямований на допомогу вразливим категоріям населення, які опинилися в складних життєвих обставинах. Основною метою є швидка та ефективна підтримка, яка допомагає людям подолати кризові ситуації, стабілізувати емоційний стан та активізувати їхні внутрішні ресурси для виходу з кризи.

Цей підхід бере свій початок у 1960-х роках, коли американський психолог і психіатр Джеральд Каплан (Gerald Caplan) заклав основи кризової інтервенції, прагнучи запобігти розвитку важких психічних захворювань. Його ідеї були доповнені дослідженнями Наомі Галан, яка виокремила матеріальні та

організаційні аспекти подолання кризових ситуацій із загальної психології праці. Основна суть полягала в тому, що під час консультування фахівці мають допомогти клієнту переосмислити ситуацію когнітивно, розробити нові моделі мислення та поведінки [68, с. 110].

В Україні діє «Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання», затверджений Наказом Міністерства соціальної політики. Цей стандарт визначає зміст, обсяг, умови та порядок надання послуги, а також показники її якості. Залежно від характеру кризової ситуації, виділяють такі види та форми допомоги: телефонне консультування («гаряча лінія»); екстрена допомога; короткочасна кризова допомога; кризове консультування [48]. Створення цього нормативного акту є важливим кроком у вдосконаленні механізмів юридичного врегулювання питань, пов'язаних із внутрішньо переміщеними особами. Це дозволяє краще організувати допомогу та розробити ефективні стратегії подолання кризових ситуацій.

Питання надання соціальних послуг регламентується законодавством України, зокрема Законом України «Про соціальні послуги». Відповідно до цього закону, «екстрене (кризове) втручання» належить до базових соціальних послуг. У разі запровадження надзвичайного або воєнного стану на території України чи в окремих її регіонах структурні підрозділи соціального захисту населення мають право надавати державним або комунальним постачальникам соціальних послуг повноваження для термінового ухвалення рішень щодо надання таких послуг.

Ці послуги включають: кризові консультації; тимчасове житло; догляд; допоміжне житло; короткострокове проживання; матеріальну допомогу (натуральну чи фінансову); транспортні послуги тощо.

Послуги спрямовані на підтримку осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах через стихійні лиха, пожежі, військові дії, терористичні акти, збройний конфлікт, або інші надзвичайні ситуації, включаючи тимчасову окупацію [52]. Цей закон є вкрай необхідним, оскільки без нього неможливо

ефективно впроваджувати методи вирішення складних питань, пов’язаних із забезпеченням соціальних послуг для внутрішньо переміщених осіб.

Кризова соціальна робота застосовується в багатьох контекстах, від стихійних лих та економічних труднощів до особистих криз, таких як втрата близьких, хвороби або конфлікти у відносинах. Наприклад, під час стихійних лих кризові соціальні працівники допомагають забезпечити екстрений притулок, харчування, медичну допомогу та надають емоційну підтримку постраждалим. У випадках особистих криз вони організовують консультації, групи підтримки та допомагають знайти додаткові ресурси в спільноті.

Соціальні послуги в умовах кризи починають надавати одразу після отримання інформації про ситуацію. Їхня тривалість зазвичай становить 72 години з моменту початку надання послуги. Спеціалісти центрів соціальних служб проводять детальну оцінку та аналіз обставин кризової ситуації, що дозволяє розробити оптимальні рішення для подальшої допомоги [33].

Таким чином, кризова соціальна робота є динамічною та важливою сферою, яка спрямована на допомогу окремим особам і сім’ям у подоланні нагальних проблем. Забезпечуючи швидке реагування, емоційну стабілізацію, розширення можливостей і постійну підтримку, кризові соціальні працівники відіграють ключову роль у допомозі клієнтам, сприяючи їхньому переходу через складні часи до більш стабільного майбутнього.

Для подолання кризового стану можуть бути використані різноманітні техніки, засновані на образотворчому мистецтві, які дозволяють виражати емоції, знаходити внутрішню гармонію та займатися творчістю, що приносить задоволення.

За думкою А. Солнишкіної, діти з родин біженців і внутрішньо переміщених осіб часто стикаються з труднощами у формуванні нової ідентичності та встановленні взаємодії з однолітками. Ці діти можуть відчувати себе ізольованими, їм важко знаходити спільну мову з новими друзями через різні культурні особливості чи емоційні переживання [60, с. 187]. Тому соціальні працівники повинні приділяти їм більше уваги, аби мінімізувати негативні

наслідки, створити умови для адаптивного розвитку, сприяти формуванню ідентичності та покращувати соціальні навички таких дітей.

Тепер варто звернутися до терміну «арт-терапевтичні технології». Арт-терапевтичні технології – це інноваційний підхід, який використовує творчість з метою покращення фізичного та психічного здоров'я. Інтеграція технологій в арт-терапію значно змінила взаємодію терапевтів з клієнтами, пропонуючи нові інструменти та методи для вираження емоцій та зцілення. Основні арт-терапевтичні технології включають малюнок, живопис, скульптуру, музику, танець і драму. Кожна з цих практик забезпечує невербальну платформу для спілкування та обробки внутрішнього досвіду людини.

Пасько К. М. висвітлює важливість арт-терапії у підтримці психічного здоров'я під час кризових ситуацій. Арт-терапія є унікальним ресурсом, що сприяє самосвідомості, самовираженню та розробці механізмів подолання, необхідних для роботи з травмою. У складних обставинах люди природно прагнуть відновити відчуття контролю над своїм життям, оточенням, стосунками чи емоціями. Арт-терапія полегшує цей процес, пропонуючи засіб для самовираження та формування відчуття самоконтролю [42, с. 42]. Займаючись арт-терапією, люди, які перебувають у кризовому стані, можуть глибше зрозуміти себе та знайти орієнтири у складних обставинах. Цей терапевтичний підхід сприяє не лише особистісному зціленню та розвитку, але й залучає людей до активної участі у формуванні свого сьогодення та майбутнього. По суті, арт-терапія виконує роль мосту, що з'єднує хаос кризи з потенціалом для особистісного зростання та трансформації, сприяючи стійкості та відновленню життєвих орієнтирів.

Психодинамічний підхід, як зазначає О. Радько, має значний вплив на розвиток арт-терапії як окремої галузі психотерапії. Ця точка зору, що ґрунтується на працях Зигмунда Фройда та Карла Юнга, передбачає, що художні твори є проявами несвідомих психічних процесів. Арт-терапевти, які діють у цій системі, вважають, що люди можуть проектувати свої внутрішні конфлікти та боротьбу через візуальні форми, отримуючи таким чином доступ до глибоко

вкорінених емоцій, які перебувають у несвідомому. Цей процес екстерналізації внутрішнього досвіду може бути неймовірно звільняючим, оскільки він дозволяє людям протистояти та працювати з проблемами, які, можливо, були придушені або їх важко сформулювати усно [53, с. 149-150]. Тому арт-терапевтичні технології забезпечують багатий арсенал творчих технік, що сприяють покращенню психічного здоров'я та особистісному зростанню. Спираючись на психодинамічні та гуманістичні принципи, арт-терапія пропонує цілісний і гнучкий підхід до зцілення, надаючи людям можливість досліджувати свої емоції, розв'язувати внутрішні конфлікти та підвищувати загальне відчуття благополуччя через художнє вираження.

Застосування різноманітних мистецьких підходів дає учасникам арт-терапії можливість знайти найбільш природний спосіб спілкування, одночасно розвиваючи і поглиблюючи розуміння внутрішнього світу. Це є надзвичайно важливим, зокрема, при роботі з людьми, які переживають стрес або травму, а також з емоційно замкнутими особами, які мають труднощі з вираженням своїх емоцій. Різноманітні творчі методи дозволяють знайти індивідуальний підхід до кожного клієнта, враховуючи їх внутрішній стан та потреби.

Бабій І. пов'язує арт-терапію з образотворчим мистецтвом, яке має лікувальну функцію як форма обміну між автором художнього твору, самим твором і експертом. Створення візуальних образів є важливим засобом міжособистісного спілкування та пізнавальної діяльності клієнта. Фіксація початкових або актуальних переживань, які важко висловити словами, дозволяє виразити внутрішні переживання. Вона також детально пояснила два важливі підходи в арт-терапії. Перший –це мистецтво як лікувальний засіб, що має заспокійливу дію і дозволяє висловити свої почуття через живопис або малюнок. Це дає можливість пережити емоції, що виникли під час конфліктної ситуації, та сприяє розвитку навичок для покращення майбутнього потенціалу.

На першому етапі терапії застосовуються основні і вторинні завдання, а арт-терапія служить доповненням до інших терапевтичних методик. Процес вираження власного внутрішнього світу через візуальні форми дозволяє людині

усвідомити свої накопичені переживання, а основним механізмом є трансфер – перенесення емоцій на іншу людину. Керівник групи заохочує вільні асоціації учасників та їх спроби самостійно інтерпретувати свої роботи. Деякі вправи передбачають спільну діяльність групи, наприклад, створення групових фресок або розробка загального групового проєкту [7, с. 13; 20, с. 12].

Мистецтво завжди було важливим елементом суспільства як дзеркало культурного, соціального та політичного середовища. Вона виконує кілька життєво важливих функцій, зокрема в контексті подолання наслідків колективної травми: передача знань і навчання, комунікація особистих смислів, виховання і формування особистості, вплив на підсвідомість. У часи конфліктів і потрясінь, таких як повномасштабна агресія проти України, вона набуває ще більшого значення. Як вказує О. Вознесенська, у ці часи мистецтво долає традиційні кордони і є могутньою формою публічного вираження. Поточний спосіб спілкування між художниками полягає в обміні за допомогою соціальних мереж традиційним малюнком і живописом разом із новими медіа, фотографією, коміксами та текстом. Ділитися емоціями – це ділитися звільненням з іншими людьми на шляху до перших кроків у боротьбі з посттравматичним стресом. Це також підкреслює законну претензію митців відчувати та виражати такі емоції через свої соціальні медіа, тим самим зміцнюючи концепцію мистецтва як практики спілкування через медіа для соціальної взаємодії. Катарсис має значення –очищення від емоційних переживань. Мистецтво –це не просто репрезентація емоцій; радше, воно формує їх через образи та символи, які означають щось особливе для сприйняття та досвід [19, с. 3-4].

На думку К. Пасько, яка є дослідницею арт-терапії у допомозі в кризових станах, малюнок – це засіб самореалізації, можливість мандрувати своїми внутрішніми ірраціональними просторами, де можна отримати несподівані прозріння та одкровення [43, с. 34]

Ревть А. вважає, що арт-терапію можна віднести до однієї з форм підвищення соціальної активності та комунікативних здібностей індивідів, а також до процесу правильної соціалізації в суспільстві. Арт-терапія є

ефективним засобом для подолання функціональних рухових розладів, психогенних захворювань і соціальних відхилень, а також може бути визначена як «депо» творчості. Живопис має кілька способів терапевтичного впливу, зокрема катарсис. Діючи на емоційну сферу, він посилює сприйняття свідомого переживання психосоціальних динамічних процесів. Таким чином, завдяки подоланню проблем із зоровим сприйняттям, внутрішніми протиріччями та «конфліктами», арт-терапія сприяє стабілізації особистості та активному самосприйняттю індивіда. Шлях вирішення проблем включає подолання стресу та внутрішнього тиску [54, с. 96].

Щодо катарсису, то це давнє культурне поняття, яке позначає духовне і моральне очищення душі через мистецтво, що є результатом сильних емоцій, пережитих під час трагедії, шоку або співчуття. Це поняття має глибоке коріння в античній філософії та театральному мистецтві, зокрема в працях Арістотеля. Він описував катарсис як процес, за допомогою якого глядачі трагедій очищують свої емоції через співпереживання персонажам, що зазнають страждання чи трагічних подій [28]. Отже, катарсис є важливим концептом, який має значення не лише в контексті мистецтва, а й у психоемоційному розвитку людини. Поняття катарсису відображає здатність мистецтва впливати на внутрішній світ людини, стимулюючи її до роздумів, самопізнання та переосмислення власних переживань.

Далі Вознесенська І. визначає термін «арт-терапія» як невід'ємну частину загальних методів надання психологічної допомоги, що спираються на самовираження через зміну предметів творчості. Це можуть бути танцювальні елементи, малюнки, музичні твори, складання віршів чи казок тощо. Автор зазначає, що арт-терапія є лікувальним методом, який допомагає сформувати якісний світогляд. Зцілення, на її думку, є найкращою метою для побудови цілісності та досягнення психологічної рівноваги фізичного тіла [18, с. 6]. В цьому сенсі, арт-терапія виступає як медитативний процес, який допомагає людям відновити творче самовираження, сприяючи відчуттю внутрішньої цілісності.

В Україні розвивається тенденція до використання кількох видів мистецтва одночасно (наприклад, слухання казок з відповідним музичним супроводом або вираження власних емоцій через творчість). Це сприяє розвитку мультимодального підходу. Арт-терапія в цьому контексті використовує різноманітні творчі дії з боку клієнта для вирішення психологічних проблем. Під мистецтвом у цьому випадку мається на увазі всі види творчої діяльності людини, зокрема танець, музику, живопис, кіно, скульптуру та архітектуру [47, с. 90]. Використання кількох видів арт-терапії для створення різних технік сприяє покращенню мотивації, допомагає виражати емоції та знижує напругу.

Згідно зі словником фармацевтичних термінів авторів Перцева І. М. та інших, арт-терапія визначається як «метод психотерапії, в якому для лікування та корекції психічного стану використовуються художні прийоми та творчість, такі як малювання, ліплення, музика, фотографія тощо. Цей метод застосовується для вирішення проблем, таких як внутрішньоособистісні конфлікти, кризові стани, вікові кризи, психологічні травми та інше. Метод не має обмежень і протипоказань» [23, с. 82]. Тому арт-терапія є ефективним методом в багатьох сферах життєдіяльності, необхідною та безпечною формою самодопомоги в складних життєвих ситуаціях. Вона надає лікувальний та корекційний ефект для покращення психічного стану.

Ефективність арт-терапії виходить за межі індивідуального лікування. І. Тарапата та Л. Тимків дійшли висновку, що арт-терапія є ефективним та захоплюючим методом діагностики і зменшення страху та тривоги у дітей дошкільного віку. Її застосування в різних вікових групах дозволяє безпечно досліджувати підсвідомість, де зберігаються справжні емоції. Арт-терапія не лише допомагає боротися зі страхом і тривогою, але й сприяє розвитку творчих здібностей як у дітей, так і у батьків. Вона служить інструментом не тільки для усунення негативних явищ, але й для зміцнення психічного здоров'я та емоційної обізнаності. Крім того, арт-терапія може сприяти навчанню батьків, покращуючи їхнє розуміння емоційних потреб своїх дітей [67, с. 118].

На думку О. Мішкулинець, арт-терапія є частиною реабілітаційно-розвивально-корекційного методу. Її можна охарактеризувати як комплексний метод психокорекції, розвитку та навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах інклюзивного навчання. Ефективність арт-терапії в інклюзивній освіті залежатиме від врахування потреб і можливостей дітей, а також від професійної співпраці фахівців, спрямованої на досягнення спільної мети –створення оптимальних умов для розвитку кожної дитини [38, с. 85].

Полторак Л. Ю. зазначила, що у «сучасних англомовних джерелах через неоднозначність підходів до визначення форм мистецтва, які входять до арт-терапії, все частіше використовуються такі словосполучення, як «art-therapy» для позначення терапії за допомогою візуальних мистецтв і «arts-therapies» або «art therapies» як терапевтичного напрямку, до якого входять музикотерапія, танцювальна терапія, голосотерапія, драматерапія, арт-терапія (візуальний ряд мистецтв) тощо. У вітчизняній науковій літературі цей підхід не отримав поширення, що можна пояснити складністю перекладу (відсутність множини для терміну «мистецтво») та використанням таких замінників, як «методи арт-терапії», «види арт-терапії», а також поняття «арт-терапія» як загального напряму» [47, с. 90].

Щодо юридичного визнання арт-терапії як частини методу психосоціальної реабілітації, то воно регулюється Наказом Міністерства соціальної політики «Про затвердження форм документів з обліку та забезпечення осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації)», який замінив попередній закон, що після цього втратив чинність [50]. Затвердження цього наказу вирішує питання застосування арт-терапії в лікувальних цілях.

Замашкіна О. Д. зазначає, що різні наукові дослідження показують наявність численних трактувань терміну «арт-терапія». Арт-терапія розглядається не тільки як реабілітаційний метод для лікування фізичних, психологічних і соціальних недуг, але й як спосіб духовного зцілення. Це

психотерапевтичний підхід, спрямований на досягнення гармонії між тілом і душею, на створення балансу між внутрішнім і зовнішнім світом, а також на розвиток цілісності та комфорту власного «Я». Для людей з особливими потребами арт-терапія є засобом самовираження через творчість, мистецтво, тілесні рухи та голос, що дозволяє передавати свої емоції, думки та переживання. Крім того, цей метод сприяє розвитку комунікативних навичок і емоційної стійкості, підтримуючи процес соціальної адаптації та інтеграції таких людей у суспільство [26, с. 57].

Арт-терапія поділяється на різні підходи, кожен з яких має свою складову та застосовується в залежності від переваг і потреб для виліковування та розвитку навичок.

Л. Полторак поділяє арт-терапію на два основних види: групову та індивідуальну, кожен з яких має свої підрозділи. Індивідуальний підхід спрямований не лише на усунення окремих психічних розладів, але й на вплив на глибинні механізми розвитку психічних порушень. Цей метод є особливо ефективним для пацієнтів з легкими психічними розладами, зокрема невротичними. Індивідуальна арт-терапія набуває особливого значення для дітей і дорослих, які мають труднощі з вербальним вираженням своїх емоцій та переживань, наприклад, через мовленнєві розлади, аутизм або соціальну замкнутість. Арт-терапія також корисна в тих випадках, коли емоційний стан пацієнта настільки складний і глибокий, що його важко передати словами. У таких ситуаціях арт-терапія відкриває шлях до самовираження через творчість, що дозволяє розкрити й опрацювати внутрішні конфлікти на несвідомому рівні [46, с. 264]. Індивідуальна та групова арт-терапія можуть бути використані для розробки методів полегшення життя внутрішньо переміщених осіб.

Арт-терапія є потужним інструментом, що використовує творчість для сприяння емоційному та психологічному оздоровленню, і вона набуває особливої важливості в умовах криз, таких як війна, вимушена евакуація та інші соціальні потрясіння. Вона не лише допомагає людям виявляти свої почуття, але

й дає можливість без слів висловити емоції, які важко формулюються через традиційні вербальні методи.

О. Опалюк М. узагальнив, що було встановлено, що, згідно з самим образотворчим мистецтвом, ізотерапія нетрадиційним малюнком значною мірою сприяє забезпеченню психічної рівноваги. Далі йде впровадження нетрадиційного малювання як важливого етапу розвитку творчого мислення дитини в ізотерапевтичних процесах для виховання гармонійного входження в свій гармонійний стан малювання. Нетрадиційне малювання також є вагомим чинником розвитку художнього апетиту для дітей та однією зі складових загального художнього виховання [40, с. 268]. Це може бути відбиток власної частини тіла, кляксографія, точкове малювання і т.п. Ці техніки можуть використовуватися для створення різноманітних ефектів у мистецтві, як то абстракція, текстурність або концептуальність.

Малювання сприяє розвитку сенсорно-моторної координації, оскільки передбачає узгоджену участь багатьох психічних функцій. У процесі малювання відбувається активізація конкретно-образного мислення, пов'язаного переважно з правою півкулею, і абстрактно-логічного мислення, яке знаходиться під контролем лівої півкулі. Маючи безпосереднє відношення до провідних функцій (зір, рухова координація), малювання сприяє розвитку кожної з цих функцій окремо, а не відокремлено одна від одної як окремі цілісності [61, с. 147].

Підсумовуючи, технології арт-терапії є унікальним і ефективним інструментом у кризовій соціальній роботі, зокрема для внутрішньо переміщених осіб в Україні, які постраждали від російської військової агресії. Арт-терапія полегшує емоційне вираження, сприяє розвитку спільноти та розширює можливості окремих осіб, відповідаючи на складні психологічні потреби ВПО. Незважаючи на труднощі, її гнучкість і культурно адаптивний характер роблять її важливим компонентом психосоціальної підтримки в зонах конфлікту. Оскільки ситуація в Україні розвивається, постійна увага та інвестиції в арт-терапію можуть значно підвищити стійкість та відновлення тих, хто постраждав від переміщення. Через призму арт-терапії цей метод постає як

життєво важливий інструмент психологічної допомоги, розвитку особистості та інклюзивної освіти. Коли художники продовжують ділитися своїми творіннями, вони не лише документують колективний досвід, але й сприяють емоційній та психологічній стійкості своїх спільнот.

Слід зазначити, що поняття «внутрішньо переміщені особи» є важливою частиною нашого дослідження, і цей термін потребує детального пояснення, щоб підкреслити важливість подальших досліджень. Розкриття цього терміну допомагає зрозуміти, хто такі внутрішньо переміщені особи, і дозволяє уникнути плутанини щодо того, що це не ті люди, які виїхали назавжди з країни. Тому важливо чітко розділяти поняття «міграція» і «внутрішньо переміщені особи», щоб уникнути непорозумінь. Також необхідно уточнити, про яких саме внутрішньо переміщених осіб йдеться в конкретному контексті.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) –це люди, які були змушені покинути свої домівки через конфлікти, насильство, порушення прав людини або стихійні лиха, але залишаються в межах своєї країни. На відміну від біженців, які перетинають міжнародні кордони в пошуках безпеки, ВПО залишаються громадянами своєї країни, що створює специфічні юридичні та соціальні проблеми.

Надання допомоги внутрішньо переміщеним особам є складним завданням, що вимагає скоординованих зусиль на всіх рівнях –від державних установ до міжнародних і місцевих організацій. У цьому контексті роль держав і міжнародних організацій, таких як ООН та Міжнародна організація з міграції (МОМ), є надзвичайно важливою. На місцевому рівні громадські організації також відіграють важливу роль у наданні допомоги, психологічної підтримки, освіти та інтеграції ВПО. Забезпечення ефективної системи соціальних послуг, яка охоплює всі ці аспекти, є критично важливим для підтримки стабільності та стійкості в країні [10, с. 253].

Т. Павлюк зазначила, що термін «внутрішньо переміщена особа» з’явився в Україні у 2014 році, на тлі подій, пов'язаних з російсько-українською війною, зокрема після анексії Криму та початку Антитерористичної операції (АТО).

Внаслідок цих подій люди були змушені покинути тимчасово окуповані міста та населені пункти Донецької та Луганської областей і Криму [41, с. 2]. Таким чином, цей термін став не лише важливим для правового врегулювання ситуації, але й для міжнародної спільноти, оскільки він дозволив класифікувати та систематизувати проблеми ВПО, що набуло глобального значення через масштаби та гуманітарні наслідки переміщення людей.

А. Конончук визначає, що «внутрішньо переміщені особи – особи або групи осіб, які були змушені покинути або залишити свої будинки чи місця звичайного проживання, через або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або викликаних діяльністю людини лих, техногенних катастроф, і які не перетинали визнаних міжнародною спільнотою державних кордонів». Це тлумачення повністю відповідає наданому у законодавстві [31, с. 49]. Я погоджуюсь з цим тлумаченням, тому що зараз люди, які перебувають в тимчасово окупованих територіях України є дуже вразливими та потребують додаткової уваги до владу України, а саме то Міністерства соціальної політики України, яка гарантує їх виїзду з тимчасово окупованих територій.

Щодо вирішення питань, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами, важливу роль відіграє Міністерство соціальної політики України, яке відповідає за координацію цієї сфери відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року. Міністерство здійснює моніторинг та направлення на виконання плану державної соціальної політики, що охоплює низку важливих аспектів, таких як виплата пенсій, соціальний захист, пенсійне і соціальне страхування, забезпечення рівності прав чоловіків і жінок, а також пільг, субсидій і соціальної допомоги. Особлива увага приділяється підтримці військовослужбовців і ветеранів [49].

Основними проблемами для цієї соціальної групи є юридичні питання, зокрема надання юридичних консультацій, відновлення втрачених документів, реєстрація, встановлення (відновлення) опіки над дітьми, представництво в суді тощо. Також важливою є координація отримання соціальної допомоги

відповідно до чинного законодавства, доступ до медичних і соціальних послуг, проблема безробіття, професійна перепідготовка та працевлаштування. Окрім того, існує потреба в розміщенні дітей в освітніх установах, але кількість таких установ соціальної адаптації та інтеграції є обмеженою, що вимагає оновлення системи освіти. Іншою проблемою є розшук родичів, розділених внаслідок збройного конфлікту [36, с. 178-179].

На думку І. Норкіної, внутрішньо переміщені особи часто відчувають пригнічення, переживають травмуючі моменти свого життя під час кризового періоду, емоційно виснажуються та перебувають у стані постійної дезорієнтації. Тому важливою є кваліфікована допомога спеціаліста, який здатен допомогти знайти ключові моменти для подолання травмуючих ситуацій. Для цього необхідно забезпечити постійну підтримку та створити безпечне середовище, яке дозволить людині відчути себе більш захищеною, що є основною функцією психосоціальної підтримки [39, с. 77].

Я. Юрків позначила, що внутрішньо переміщені особи перебувають в постійно швидких трансформаційних процесах щодо «уявлень особистості про себе, і своє місце в системі життєвих відносин», що у певних категорій вимушених осіб зазнаються настільки глибокі зміни, що в них втрачаються здатності до виконання цих функцій. виконувати свої основні функції через інтеграційну – на рівні спільноти, і адаптивну – на рівні особистості. Це може призводити до відчуження себе як від власної культури, так і від нового соціального середовища, що, у свою чергу, ускладнює процес входження до цього середовища та викликає глибоку кризу своєї соціальної ідентичності, тому вона його позначила таким терміном як «криза соціальної ідентичності» [72, с. 470]. Внутрішньо переміщені особи при постійному переміщені постійно змінюються своє становище при активному русі, що перетворює свій стан на більш загрозливий.

В. Боняк проаналізував особливості правового статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО), наголошуючи, що будь-яка внутрішньо переміщена особа може одночасно належати до інших категорій соціального забезпечення,

таких як пенсіонер, безробітний, вагітна жінка, жінка, яка годує груддю, особа з інвалідністю тощо. Наприклад, людина може бути пенсіонером і водночас мати статус внутрішньо переміщеної особи, або отримувати допомогу по безробіттю чи інвалідності, залишаючись ВПО. Основне питання полягає в тому, чи відбувається дублювання статусу як суб'єкта соціального забезпечення.

З одного боку, це стосується права особи на пенсію та інші соціальні виплати, а з іншого –необхідності отримання допомоги як внутрішньо переміщеної особи. Також слід враховувати додаткові зобов'язання, які виникають у процесі набуття статусу ВПО, зокрема повідомлення про зміну місця проживання, надання достовірної інформації про себе тощо [11, с. 21].

У підсумку, можна сказати, що ці основні аспекти є важливими для розуміння того, як арт-терапевтичні технології можуть бути ефективно застосовані в кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами. Розуміння специфіки правового статусу та потреб цієї соціальної групи дозволяє краще усвідомити їхні проблеми і розробити дієві методи підтримки та реабілітації, які сприятимуть збереженню їхньої життєдіяльності.

Завдяки своїй унікальній методології, арт-терапія може значно полегшити процес інтеграції внутрішньо переміщених осіб у кризових умовах, зменшити рівень стресу та допомогти впоратися з посттравматичним стресовим розладом. Це є важливим елементом комплексної підтримки та сприяє відновленню їхнього емоційного і психологічного стану.

1.3. Принципи та методи дослідження арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами

Для того, щоб ми могли змогли детально аналізувати наукову роботу, потрібно розробити та розширити принципи та методи наукового дослідження, щоб ми могли оперувати цими даними для їх подальшого використання та для поповнення баз даних.

Отже, почнемо з принципів дослідження, тому що вони базуються на ключових наукових засадах, які забезпечують якість, достовірність і наукову цінність отриманих результатів та є запобіжником для розширення наукових знань. Принципи дослідження в цій галузі є критично важливими, пропонуючи рамки, які покращують розуміння та застосування технологій арт-терапії. Тому автор візьме на озброєння такі принципи та методи, які потрібні для цієї наукової розробки, щоб зробити якісну наукову роботу.

Також автор візьме на озброєння такий принцип як принцип об’єктивності для протидії спотворенню інформації, тому що він передбачає неупереджений підхід до наукового дослідження, уникнення суб'єктивної оцінки та особистого впливу. У контексті арт-терапії це означає, що дослідник повинен базувати свої висновки на фактичних даних та емпіричних доказах, тому принцип об’єктивності є великим важелем для захисту повної інформаційної достовірності.

Також не менш важливим є принцип єдності історичного і логічного для того, щоб з’ясувати етапи історичного розвитку виникнення об’єкта предмета для дослідження цього явища для його правильного логічного аналізу. В контексті арт-терапії це означає, що повинно враховуватися історичні аспекти розвитку арт-терапевтичних технологій та їх еволюцію в соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами. Вивчення історичних змін та логічних зв’язків допомагає зрозуміти поточний стан і можливі подальші напрями розвитку арт-терапевтичних технологій.

Також я можу взяти такий принцип як системність, тому що він передбачає розгляд об'єкта дослідження як системи, що складається з взаємопов'язаних елементів. У дослідженні арт-терапевтичних технологій це означає аналіз їхньої структури, їх компонентів, взаємодії з іншими методами соціальної роботи та загального впливу на внутрішньо переміщених осіб. Системний підхід дозволяє побачити повну картинку та виявити всі аспекти арт-терапії, що можуть впливати на її ефективність. Наприклад, систематичні огляди програм арт-терапії можуть з’ясувати, які методи дають найбільш позитивні результати для

певних категорій населення, таким чином спрямовуючи практиків у їхніх процесах прийняття рішень. Крім того, систематичне дослідження заохочує співпрацю між фахівцями-практиками, сприяючи розвитку культури спільних знань і постійного вдосконалення. Коли арт-терапевти беруть участь у систематичному оцінюванні, вони створюють можливості для діалогу, зворотного зв'язку та співпраці, що зрештою призводить до вдосконалення методологій. Результатом цих спільних зусиль є глибше розуміння ролі арт-терапії в кризовій соціальній роботі та підвищення загальної ефективності втручань. Встановивши систематичну структуру для оцінювання, фахівці-практики можуть краще оцінити вплив своєї роботи, адаптувати свої стратегії та переконатися, що їхні підходи узгоджуються з передовим досвідом у цій галузі.

Вимога науковості до нашого дослідження полягає у використанні різнопланових наукових і практичних методів, теорій і підходів. Важливими є такі загально-логічні методи дослідження як аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння та інші. Такий практичний метод як аналіз документів, який забезпечить достовірність отриманих результатів та дотримання наукових стандартів

Якщо казати про аналіз, то можна сказати, що це відокремлення об'єкта дослідження на кілька частинок, для того, щоб краще зрозуміти його структурованість та функціональність. Це дозволяє науковцям краще зануритись у проблематику для дослідження даного об'єкту у цілому, тому що він є більш фундаментальним методом наукового дослідження та дає змогу детально розглянути кожен компонент системи та його взаємодію з іншими компонентами системи.

Для методу дослідження потрібно якісне збирання даних та його об'єднання цих окремих частин у єдине ціле або в цілий набір, щоб побачити загальну картину та взаємозв'язки між компонентами, тому я буду використовувати синтез, тому що завдяки ньому можна виявити нові властивості об'єкта, які не були очевидні при аналізі окремих частин. Завдяки синтезу можливо досягти значного розуміння досліджуваних явищ і створити цілісне

уявлення про об'єкт, що сприяє виявленню прихованих закономірностей та інноваційних рішень. Метод дослідження відіграє фундаментальну роль у покращенні нашого розуміння технологій арт-терапії, особливо в контексті кризової соціальної роботи. Крім того, дослідження стимулюють розробку інноваційних методів, які задовольняють потреби переміщеного населення. Завдяки постійним дослідженням арт-терапевти можуть відкривати нові методи, розширювати свої набори інструментів і вдосконалювати свої підходи, забезпечуючи надання допомоги, яка відповідає мінливим потребам ВПО в кризових ситуаціях.

Для методу якраз логічного мислення для формулювання загального висновку на основі окремих фактів або для перевірки гіпотез на основі відомих теорій я буду використовувати індукцію та дедукцію, тому що індуктивний метод допомагає знаходити закономірності та формулювати нові теорії, тоді як дедуктивний метод дозволяє перевіряти ці теорії вже на практиці. Завдяки індукції можна узагальнити спостереження та експериментальні дані, що є основою для створення нових наукових концепцій. Це особливо важливо зробити це на початкових етапах дослідження, коли необхідно зібрати якомога більше інформації про об'єкт дослідження. А ось дедукція, зі свого боку, забезпечує перевірку сформульованих теорій і гіпотез через конкретні випадки та експерименти. Це дозволяє не лише підтвердити або спростувати теорію, але й уточнити її, зробити більш точною та відповідною до реальних умов.

Метод порівняння є не тільки важливішим методом, але й обов’язковим методом, тому що він дозволяє гарно зіставляти різні об’єкти або явища для виявлення їх подібностей та відмінностей. Це сприяє класифікації та систематизації знань. Завдяки порівнянню можна не лише мати на меті впорядкувати інформацію, але й виявити нові закономірності та тенденції, що допомагають глибше зрозуміти досліджуваний об'єкт або явище. Використання та застосування порівняльного методу є необхідним етапом у побудові для формулювання наукових гіпотез і теорій, а також у перевірці їх на практиці.

Метод дослідження, як аналіз документів, є дуже важливим та обов’язковим у наукових дослідженнях, оскільки він дозволяє дослідникам отримувати інформацію з уже існуючих джерел, які мають достовірну цінність, тому це може бути надзвичайно корисним для побудови теоретичної бази, проведення порівняльних досліджень для оцінювання та формування гіпотез або підтвердження вже існуючих.

Аналіз документів також допомагає виявити прогалини в поточних знаннях та визначити напрями для подальших досліджень. Наприклад, аналіз нормативно-правових актів, документів, які мають свою історичну значимість також може бути важливим, оскільки вони дбають про її логічну структуру та надають регулювання певним соціальним процесам та забезпечують правову основу для досліджуваних явищ. Цей метод дозволяє дослідникам краще зрозуміти контекст і правила, які впливають на певні соціальні проблеми, що, в свою чергу, допомагає у формуванні обґрунтованих висновків та рекомендацій.

Метод аналізу статичних даних потрібен для того, щоб мати розуміння про поточний стан предмета та його складові для того, щоб ми могли позначити результати в табличному вигляді через отримання за допомогою соціологічних даних для його проведення через порівнювання різних часових динамік у вигляді дат, щоб можна прогнозувати майбутній розвиток досліджуваного об’єкта для виявлення кореляцій. Цей метод важливий для розуміння та для створення для того, щоб проаналізувати через моніторинг через демографічні зміни або через соціальні процеси.

Отже, з висновку можу сказати, що принципи та методи дослідження технологій арт-терапії мають важливе значення в кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами та разом повинні створювати надійність інформації для проведення наукових досліджень, забезпечуючи всебічний підхід до вивчення об’єкта та отримання достовірних результатів, тому створення якісних принципів та методів у науковій роботі дозволяє виявити та отримати повне уявлення про досліджуваний об'єкт з різних перспектив та дає зробити розгорнутий висновок щодо цього. Однак важливо пам’ятати про обмеження, які

можуть накладати традиційні методи дослідження, особливо щодо суб’єктивного характеру арт-терапії та потенційного стримування творчості.

Підсумовуючи, слід сказати, що дослідження арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) потребує надійної методологічної бази для забезпечення ефективності та адаптивності інтервенцій. У цьому розділі викладено ключові методологічні міркування, якими керуються вивчення та впровадження арт-терапії в таких контекстах. Застосовуючи комплексний та культурно обґрунтований методологічний підхід, дослідники можуть підвищити ефективність арт-терапевтичних технологій у підтримці внутрішньо переміщених осіб, зрештою сприяючи розвитку стійких та адаптивних терапевтичних практик у кризовій соціальній роботі.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИЗОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

2.1. Соціальні і психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб як клієнтів соціальної роботи

Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи часто зазнають стресу, тривоги, депресії та інших психологічних проблем у зв'язку зі своїм становищем, тому арт-терапевтичні технології допомагають їм відчути полегшення шляхом виразу своїх емоцій у безпечному середовищі. Втручання соціального працівника є важливою ланкою для вирішення проблем. Воно може сприяти заспокоєнню, стимулюванню творчості та забезпеченню внутрішньої гармонії. Арт-терапія руйнує психологічні бар’єри, дозволяючи глибше зрозуміти емоційний фон постраждалих, в груповому контексті може зменшити ізоляцію, створити відчуття спільного досвіду та створити зв’язки в нових спільнотах.

Соціальна робота поступово зазнавала значних змін протягом багатьох років. Початковим етапом її розвитку в деяких сферах в Україні стало залучення міжнародних інституцій, таких як Організація Об'єднаних Націй, які активно співпрацювали з нашою країною. Їхня діяльність сприяла створенню законодавчих актів, які заклали основу для розвитку неурядових громадських організацій. Ці організації, у свою чергу, згодом ставали партнерами та спонсорами міжнародних проєктів.

За визначенням Семигіної Т., соціальна робота є «заснованою на практиці професією та академічною дисципліною, яка сприяє соціальним змінам і розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Центральне місце в соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності й поваги до різноманітності. Підкріплена

теоріями соціальної роботи, соціальними і гуманітарними науками, а також знаннями локальних особливостей, соціальна робота залучає людей і структури для вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту. Наведене визначення може бути посилене на національному та/або регіональному рівнях [58, с. 9]. Це визначення підкреслює, що соціальна робота не лише допоміжна професія, але й окрема академічна дисципліна.

Міжнародна федерація соціальних працівників (IFSW), яка заснована у 1958 році у співпраці з ООН, визначає соціальну роботу як практично орієнтовану професію, що потребує академічної освіти. У цьому визначенні визнається вплив історичних, економічних, культурних, політичних і особистих чинників, які можуть як сприяти, так і перешкоджати добробуту людини. Структурні бар'єри, такі як нерівність, дискримінація, експлуатація та утиски, утримують людей у стані залежності. Завдяки критичному аналізу джерел гноблення та привілеїв, які базуються на расі, класі, мові, релігії, статі, інвалідності, культурі чи сексуальній орієнтації, люди можуть здобути повноваження для самореалізації. У солідарності зі своїми клієнтами соціальні працівники прагнуть викорінити бідність, підтримати вразливі верстви населення, сприяти соціальній інтеграції та забезпечити соціальну справедливість [77]. Це визначення розкриває сутність соціальної роботи та її багатовимірний підхід до вирішення суспільних проблем.

Після розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року, країна пройшла складний шлях розвитку своїх законодавчих і соціальних інститутів, зокрема тих, які стосуються соціальної роботи та психологічної підтримки. Попри досягнуті успіхи, система соціальної психологічної допомоги в Україні від початку 1990-х років до сьогодні зіштовхувалася з численними викликами. Це включає фінансові обмеження, нестачу матеріально-технічного забезпечення та постійний дефіцит кваліфікованих фахівців. Для подолання цих проблем держава має спрямувати зусилля на реформування соціальної сфери, її вдосконалення та адаптацію до сучасних викликів.

28 червня 1996 року було прийнято Конституцію України, яка стала основним законом держави, заклавши правові гарантії прав і свобод громадян та визначивши розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. У статті 3 Конституції зазначено: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [32]. Це положення стало важливим кроком на шляху до становлення України як повноправної демократичної держави.

У контексті розвитку людини як особистості в статті 23 Конституції зазначено: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» [32]. Арт-терапія сприяє такому розвитку, допомагаючи людям вирішувати внутрішні конфлікти та вдосконалювати як професійні навички (soft skills і hard skills), так і емоційний інтелект.

Українська Гельсінська спілка з прав людини у своїх матеріалах акцентує увагу на тому, що відновлення внутрішніх паспортів має бути одним із першочергових завдань. Люди, які змушені часто переміщатися, часто не знають, до кого звернутися та як діяти. Вони стикаються з базовими запитаннями: де знаходиться підрозділ ДМС чи ЦНАП, яка процедура відновлення паспорта, що для цього потрібно, скільки це коштує та скільки часу займає оформлення нового документа. Деякі переселенці не можуть отримати статус внутрішньо переміщеної особи (ВПО) і відповідні виплати без наявності внутрішнього паспорта. Теоретично відновлення документа можна здійснити через застосунок «Дія», але лише для тих громадян, у яких у застосунку вже відображається посвідчення особи чи біометричний закордонний паспорт [73].

Україна є учасницею Міжнародної організації з міграції (International Organization for Migration) та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (Office of the United Nations High Commissioner for Refugees) з 2002 року. Це рішення стало важливим кроком для України, аби стати повноцінним

членом міжнародного співтовариства у вирішенні питань, пов'язаних із переміщенням населення. Завдяки співпраці з цими організаціями Україна отримує якісну міжнародну підтримку для вирішення проблем біженців і внутрішньо переміщених осіб. Це включає фінансову й гуманітарну допомогу, а також технічну підтримку для створення ефективних програм інтеграції та адаптації переселенців.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) почало працювати в Україні у 1994 році, через три роки після проголошення незалежності. У 1996 році УВКБ ООН розпочало офіційну співпрацю з владою України. Основними завданнями цієї організації є захист та підтримка біженців, внутрішньо переміщених осіб, осіб без громадянства та тих, хто повернувся після вимушеного переміщення. УВКБ ООН допомагає цим людям отримати доступ до прав, основних послуг і шукає довгострокові рішення для їхніх проблем.

Після початку збройного конфлікту між Російською Федерацією та Україною у 2014 році організація значно посилила свою присутність на сході України, щоб надавати гуманітарну допомогу постраждалим від війни. Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у лютому 2022 року УВКБ ООН розширило свою діяльність у багатьох регіонах України, за винятком тимчасово окупованих територій, доступ до яких блокує Росія, створюючи провокації. На цих територіях організація стикається з перешкодами, включаючи ризик провокацій з боку окупаційної влади [25].

Отже, ця організація відіграє ключову роль у вирішенні питань, пов'язаних із кризою біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні, надаючи фінансову підтримку, гуманітарну допомогу та сприяючи забезпеченню базових потреб у кризових ситуаціях.

На відміну від терміна «біженці», які перетинають міжнародні кордони, внутрішньо переміщені особи (ВПО) залишаються в межах своєї країни, стикаючись із унікальними викликами, зумовленими їхніми соціальними й психологічними обставинами. Соціальні характеристики ВПО, зокрема

демографічні особливості, віковий розподіл і структура сімей, дають важливе розуміння їхніх потреб та життєвого досвіду.

Біженці – це особи, які перетинають міжнародні кордони, рятуючись від конфлікту, переслідувань чи насильства у своїх країнах. Їхній статус регулюється міжнародним правом, зокрема Конвенцією про статус біженців 1951 року та Протоколом 1967 року. Конвенція визначає, хто може бути біженцем, окреслює їхні права та юридичні зобов'язання держав щодо їхнього захисту.

За даними ООН, Кількість біженців у світі постійно зростає. Так, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців вказує, що станом на жовтень 2024 року у світі нараховувалося близько 117 мільйонів біженців, із яких понад 6 мільйонів – з України. Близько 750 тисяч із цих 6 мільйонів осіб зареєстровані за програмами тимчасового захисту або іншими національними програмами. Найбільше біженців з України прийняли Німеччина (1,212 млн осіб), Польща (981 тис.) та Чехія (380 тис.) [8].

Для розв'язання питань, пов'язаних із переміщенням осіб, функціонує представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні, яке було засноване в 1996 році в Києві. У 2001 році Україна подала заявку на членство в МОМ, а в 2002 році Верховна Рада України ратифікувала угоду про приєднання країни до організації. МОМ, хоча й не є частиною системи ООН, має такі ж привілеї та імунітети, як і спеціалізовані агенції ООН. Відкриття представництва МОМ в Україні стало важливим кроком для покращення координації міграційних процесів, захисту прав мігрантів і біженців, а також для надання гуманітарної допомоги. Крім того, це дозволяє досліджувати кількість осіб, які повернулися, виїхали з країни чи переселилися на тимчасове місце проживання.

І біженці, і ВПО стикаються з труднощами, однак їхній досвід може суттєво відрізнятися залежно від правового статусу та місця перебування. Біженці часто мають труднощі з інтеграцією в приймаюче суспільство, обмежений доступ до роботи та освіти, а також страждають від психологічних

наслідків розлуки з батьківщиною. Проте вони зазвичай користуються міжнародними мережами захисту та підтримки.

ВПО, які залишаються в межах своєї країни, стикаються з низкою серйозних проблем. Їхнє психічне здоров'я значно страждає через переживання, пов'язані з втратою дому, громади та, нерідко, членів сім'ї. Постійний вплив стресових ситуацій, таких як насильство чи неналежні умови проживання, може призводити до посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психічних розладів.

ПТСР – це психічний стан, який виникає внаслідок переживання або свідчення травматичних подій. ВПО, які змушені залишити свої домівки, але залишаються в межах країни, зазнають унікальних труднощів, таких як невизначеність майбутнього, ізоляція та вплив хронічного стресу. Це значно ускладнює їхнє відновлення та адаптацію.

Для зменшення впливу ПТСР на біженців та ВПО необхідно включити заходи з психологічної адаптації та реабілітації в соціальну політику. Надання доступу до послуг із охорони психічного здоров'я, таких як консультування та терапія, є надзвичайно важливим. Також важливо створювати групи підтримки в громадах, які сприяють зменшенню ізоляції, інтеграції переселенців у нове середовище та створенню почуття приналежності й взаємної допомоги [36, с. 179].

Згідно з даними UNICEF, найуразливішими до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) є особи віком до 22 років і старше 30 років. Гендерні особливості показують, що ПТСР розвивається у 8% чоловіків і 20% жінок після переживання будь-якої травматичної події. Інтенсивність травматичної ситуації, її тривалість, несподіваність та неконтрольованість, а також рівень соціальної підтримки та потужність захисних механізмів особистості відіграють ключову роль у ймовірності виникнення ПТСР. Додатковими факторами ризику є вік, коли сталася травматична подія, а також наявність попередніх травматичних переживань або психічних розладів [71].

Важливу роль у роботі з такими людьми відіграє співчуття та повага до людської гідності, адже вони допомагають соціальним працівникам будувати довірливі стосунки з клієнтами, зміцнюючи розуміння їхніх потреб.

Департамент соціального забезпечення та охорони здоров'я штату Вашингтон вказує, що поширеними стресорами, які можуть спричинити кризу, є:

– Сімейні ситуації: жорстоке поводження з дітьми, насильство в сім'ї, незапланована вагітність, відмова від батьків, наявність хронічно хворих членів родини та відсутність соціальної підтримки.

– Економічні проблеми: втрата роботи, виселення, нестача їжі, крадіжка майна чи коштів, високі витрати на лікування, несплата аліментів або вилучення автомобіля.

– Соціальні фактори: відключення комунікацій, ізоляція чи невизначеність у майбутньому [76].

Ці стресори підвищують ризик розвитку емоційного та психологічного виснаження, депресії та інших психічних розладів, які вимагають професійної допомоги.

Для соціальних працівників, які працюють із внутрішньо переміщеними особами (ВПО), необхідно створювати системи підтримки, що сприяють як їхньому професійному розвитку, так і збереженню психологічного благополуччя. До таких систем належать супервізія, групи рівної підтримки та доступ до ресурсів із психічного здоров'я.

Супервізія виступає ключовим елементом у соціальній роботі. Вона допомагає працівникам покращувати свої компетенції, уникати професійного вигорання та вдосконалюватися як фахівці. Участь у супервізії дає можливість соціальним працівникам отримати підтримку, нові знання та досвід, а також забезпечує простір для рефлексії та професійного обговорення [34, с. 6].

Щодо фінансової підтримки ВПО, надані виплати покривають лише базові життєві потреби. Вони є важливим тимчасовим механізмом, який допомагає сім'ям та окремим особам, що втратили джерела доходу, адаптуватися до нових

умов. Проте навіть такі обмежені виплати створюють значне навантаження на Державний бюджет України та фінансову систему загалом. Ця допомога має розглядатися як тимчасова міра, яка сприяє підготовці до відновлення економічної активності [41].

Водночас система фінансової підтримки базується не лише на факті переміщення, але й на офіційному зверненні до державних органів і отриманні відповідного статусу. Це вимагає регулярного моніторингу для запобігання можливим зловживанням статусом ВПО.

Л. Смеречак у своїх висновках щодо соціальної роботи проаналізувала, що дослідження особливостей використання арт-терапії в соціальній сфері сьогодні демонструє її взаємодоповнюваність із напрямами художньо-просвітницького та психодинамічного характеру. Кожен із цих підходів має власні форми та методи роботи. Арт-терапія є комплексним методом лікувально-реабілітаційного впливу, який охоплює не лише творчий процес і обговорення створених творів людьми з особливими потребами залежно від їхніх проблем і системи взаємовідносин, а й використання різноманітних терапевтичних технік із гнучким підходом до кожної особистості [59, с. 221].

Взаємодоповнюваність арт-терапії з іншими методами соціальної роботи, такими як мистецькі, освітні та психотерапевтичні підходи, дає змогу створювати багатовимірні програми підтримки. Такі програми забезпечують не лише глибоке лікування, а й соціальну адаптацію. Арт-терапія дозволяє людині виразити свій емоційний стан через мистецтво, створюючи додаткові можливості для аналізу, обговорення та соціальної інтеграції. Це є важливими елементами процесу реабілітації.

Таким чином, можна зробити висновок, що соціальні та психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є важливими для якісного надання допомоги цій уразливій категорії населення, яка перебуває в кризовому стані. Необхідно розробляти нові законодавчі акти, що сприятимуть реформуванню системи соціальних послуг і вдосконаленню механізмів їх

реалізації. Це, у свою чергу, може надати соціальним працівникам більше повноважень та усунути існуючі юридичні прогалини.

Соціальні працівники відіграють ключову роль у впровадженні програм, які не лише задовольняють нагальні потреби ВПО, а й сприяють їхньому довгостроковому відновленню та успішній реінтеграції в суспільство.

2.2. Місце арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі

Для класифікації арт-терапевтичних технологій у сфері соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами необхідно враховувати їхні особливі потреби. Ці люди часто стикаються з кризовими ситуаціями, такими як неможливість адаптуватися до нового середовища чи втрата близьких, що вимагає негайного вирішення проблем через спеціалізовані підходи.

Н. Атаманчук проаналізувала різні джерела і зазначила, що фахівцями виділено такі види арт-терапії, як артсинтезтерапія, анімаційна терапія, бібліотерапія, відеотерапія, фототерапія, ігротерапія, драматерапія, маскотерапія, ізотерапія, кольоротерапія, пісочна терапія, робота з глиною, орігамі, музикотерапія, танцювальна терапія та казкотерапія [5, с. 13]. Проте важливо проаналізувати, які з цих методів є найбільш ефективними для кризового втручання у роботі з ВПО.

На думку О. Вознесенської, арт-терапія корисна не лише для професій психологів, але й для соціальних працівників. Вона допомагає формувати особистість клієнтів через психодинамічну терапію, що особливо актуально для фахівців із соціальної роботи [17, с. 3]. Це свідчить про необхідність розширення спектру спеціальностей, які передбачають використання арт-терапії, через реформування освітніх програм.

Арт-терапія входить до переліку методів психотерапії з доведеною ефективністю, хоча й не є універсальним підходом. Вибір конкретної методики залежить від стандартів медичної допомоги та клінічних протоколів. Арт-терапія застосовується при таких психологічних захворюваннях, як дистимія, дитячий

аутизм, депресивні епізоди, розлади зрілої особистості, поведінкові розлади, а також у складних життєвих обставинах. Включення арт-терапії до протоколів психічного здоров'я сприяє розумінню того, які саме проблеми можна вирішувати за її допомогою [66].

Ю. Бриндіков виділив чотири основні форми застосування арт-терапії: активну, пасивну, їх поєднання, а також навчання творчої діяльності та формування взаємин з арт-терапевтом. Активна форма включає створення творів мистецтва, наприклад, малюнків, і їх подальшу інтерпретацію. Групова арт-терапія створює передумови для обміну досвідом, як на вербальному, так і невербальному рівнях, призводить до усвідомлення спільних переживань. Окрім цього, групові арт-терапевтичні заняття відрізняються «демократичною» атмосферою, що проявляється у рівності прав і відповідальності всіх учасників арт-групи, меншому ступені залежності від арт-терапевта, здатністю адаптуватися до групових норм» [12, с. 44]. Групова арт-терапія дає можливість розвинути розуміння іншого, зануритися в досвід іншого, вчитися взаємопідтримці у тому щоб долати важкі психологічні стани, допомагати один одному у вирішенні проблем.

Інтерес до впливу мистецтва на внутрішній стан людини існував упродовж усіх історичних епох. Зокрема, практика використання музики для полегшення болю була задокументована ще в доісторичний період. Гіппократ і стародавні єгиптяни використовували музичні розваги як метод полегшення фізичних і психічних страждань. Науковий інтерес до терапії мистецтвом значно зріс у другій половині XX століття, з появою сучасного аудіовізуального та медичного обладнання. Це дало змогу глибше досліджувати вплив мистецтва на фізіологічні реакції людини [62, с. 55–56].

Таким чином, мистецтво відіграє важливу роль у терапії та реабілітації, впливаючи на людину через емоційні, фізіологічні та психологічні процеси. Це дозволяє розглядати його як потужний інструмент підтримки психічного та фізичного здоров'я.

Образотворче мистецтво є важливим компонентом арт-терапії, оскільки воно допомагає відтворювати навколишній світ і розкривати внутрішній потенціал. Одним із методів арт-терапії, тісно пов'язаним із образотворчим мистецтвом, є ізотерапія (малюнкова терапія). Її важливо детально розглянути, щоб зрозуміти механізми, які лежать в її основі. Ізотерапія вирізняється серед інших арт-терапевтичних підходів завдяки унікальному потенціалу візуального мистецтва для терапевтичного впливу.

Н. Атаманчук зазначає, що використання ліній, кольорів і форм у малюнках дозволяє людині відчути себе художником, сприяючи усвідомленню свого творчого потенціалу, зміні самооцінки та формуванню нових стосунків із навколишнім світом [5, с. 13].

Ізотерапія – це терапевтичний підхід, який використовує силу візуального мистецтва для покращення психологічного благополуччя шляхом передачі почуттів і переживань через художнє вираження. На відміну від інших видів арт-терапії, які зосереджуються на створенні творів мистецтва як діагностичного інструменту, «ізотерапія» наголошує на процесі взаємодії з існуючими творами мистецтва, що дозволяє людям досліджувати свої думки та почуття у відповідь на візуальні стимули.

Витоки арт-терапії можна простежити до початку XX століття, коли такі піонери, як Карл Юнг, підкреслювали символічний характер мистецтва як способу доступу до підсвідомого На відміну від інших форм арт-терапії, ізотерапія наголошує на процесі взаємодії з існуючими творами мистецтва, дозволяючи людям досліджувати свої почуття та думки у відповідь на візуальні стимули.

Алтухова А. та Партен А. називають ізотерапію популярним методом арт-терапії. Вони зазначають, що цей метод включає як вільне створення зображень на чистому полотні, так і маніпуляції з існуючими візуальними образами за допомогою різних інструментів. Такий підхід дозволяє учасникам, зокрема дітям, вільно виражати свої почуття та думки, незалежно від технічних навичок. Він також стимулює творчий процес через експерименти з формою, кольором і

текстурою, що підсилює творчий процес і дозволяє більш точно передавати внутрішні психологічні переживання [2, с. 308].

На думку автора цієї роботи, під час сеансів ізотерапії клієнтам можна запропонувати аналізувати картини, обговорювати свої емоційні реакції та створювати власні твори мистецтва, натхненні отриманими враженнями. Цей інтерактивний процес не лише сприяє розвитку самосвідомості, але й допомагає культивувати емпатію, емоційну стійкість і здатність до саморегуляції.

Колодько А.О. і Галій А.І. зазначають, що ізотерапія є найдавнішим і найприроднішим способом вираження та корекції емоційного стану. Вона використовується для звільнення накопиченої психічної енергії, вираження емоцій і вирішення внутрішніх конфліктів. За їхніми словами, творчий процес дозволяє людині передати свої почуття, сумніви, конфлікти та надії у символічній формі, що сприяє їхньому усвідомленню. Це допомагає знизити тривожність, розвинути емоційну зрілість і покращити загальний психологічний стан [30].

Ізотерапія також є ефективним засобом для допомоги внутрішньо переміщеним особам, оскільки вона дозволяє вирішувати глибинні внутрішні конфлікти, вивільняти накопичені емоції, такі як злість, агресія та розчарування. Створення творів мистецтва в цьому контексті стає засобом самовираження, діагностики та реабілітації.

Отже, ізотерапія є потужним інструментом у межах арт-терапії, який допомагає людям діагностувати й подолати свої фізичні та психологічні проблеми через творчість. Вона відкриває нові можливості для самореалізації та сприяє поліпшенню психічного благополуччя.

О. Янчук розглядає ізотерапію як унікальну освітню методику, яка сприяє ефективній соціокультурній адаптації студентів. Вона вирішує низку художньо-пізнавальних, візуально-виражальних, художньо-естетичних, культурно-ціннісних, емоційно-корекційних і розвивальних завдань. Ізотерапія дозволяє дітям вербалізувати свої почуття, внутрішні протиріччя та повніше виражати своє творче самовираження. Замість вербального вираження, діти можуть

використовувати мистецтво для передачі своїх емоцій, що робить процес менш стресовим і природнішим для них.

Творчий процес, наприклад, малювання чи ліплення з глини, допомагає дитині відкрито говорити про свої переживання, долаючи бар'єри у спілкуванні з педагогом. Завдяки ізотерапії у дітей формується більш чітка та реалістична оцінка власного світосприйняття. Цей метод базується на припущенні, що внутрішнє «я» дитини спонтанно створює унікальні візуальні образи, які відображають її емоційний стан [74, с. 65–66].

Існує два основних підходи в ізотерапії:

– Пасивний підхід: взаємодія з уже існуючими творами мистецтва.

– Активний підхід: створення нових робіт, що стимулює творче самовираження.

Ізотерапія допомагає дітям усвідомлювати та вирішувати проблеми, такі як конфлікти з однолітками, надаючи їм реалістичні способи розв'язання. У творчому процесі використовуються різноманітні матеріали, зокрема пластилін, кольорові олівці, фарби, папір чи навіть тісто. Як окремий напрям арт-терапії, ізотерапія сформувалася лише нещодавно [7, с. 81].

Вознесенська І. у своїй статті зазначила, що більш дієвим саме для військовослужбовців є художні акрилові або гуашеві фарби, «акрил має свої переваги для арт-терапевтичної діяльності учасників бойових дій, більшість з яких не малювали з дитинства, підходить для застосування будь-яких методик та для вільної творчості. Це – універсальні фарби, що надають безліч можливостей, поєднуючи в собі переваги олійних та акварельних фарб, і мають свої неповторні характеристики. Це водорозчинні фарби на основі акрилової смоли, і тому швидко висихають, наносити їх можна як у дуже рідкому, розбавленому стані, так і у вигляді пасти. Після висихання не утворює тріщин, на відміну від масляних фарб» [18, с. 10-12]. Для військовослужбовців та для внутрішньо переміщених осіб цей метод буде дієвим для того, щоб вони подолали свої важкі переживання та концентрувалися на тому, щоб знайти себе в чомусь іншому.

Арт-терапія охоплює широкий спектр творчих практик, які допомагають людям виразити себе та вирішувати внутрішні проблеми. Одним із цікавих напрямів є казкотерапія –метод, який використовує силу оповідання для зцілення та особистісного розвитку. Казкотерапія є універсальним інструментом, що допомагає людям глибше досліджувати свої емоції, встановлювати зв'язок із внутрішнім «я» та знаходити нові способи впоратися з життєвими викликами. Її застосовують як для дітей, так і для дорослих:

Для дітей казкотерапія пропонує веселий і творчий спосіб вирішення емоційних і поведінкових проблем через природну взаємодію з історіями та персонажами. Дорослим методика допомагає досліджувати підсвідомі думки, забезпечувати інсайти та вирішувати особисті проблеми.

Казкотерапія базується на використанні багатого метафоричного фону казок, що сприяє особистісному зростанню, самоусвідомленню та покращенню міжособистісних стосунків. Цей метод надає людям можливість для дослідження різних аспектів їхньої психіки, розвитку самосвідомості та покращення міжособистісних стосунків. Люди занурюються у символічні історії, які відображають їхній життєвий досвід і почуття. Це створює сприятливе середовище для рефлексії та розуміння власних емоцій, поведінки та думок [14, с. 32].

Казкотерапія поділяється на терапевтичні казки, які враховують вік і сенсорні потреби дитини, надаючи їй роль головного героя, що стикається з подібними до своїх проблемами та емоціями, а також релаксаційні казки, що мають заспокійливий вплив. Окремо виділяються психолого-виховні казки, спрямовані на розвиток когнітивних навичок та передання навчальної інформації через опис таких ситуацій, як розлука чи конфлікт. Вони допомагають дітям розвивати нові поведінкові моделі та краще адаптуватися до реалій життя [27].

Казкотерапія є дієвим методом для символічного вивчення проблем, стимулювання емоційного вираження, створення безпечної дистанції для аналізу складних переживань, розвитку механізмів подолання труднощів, формування навичок саморефлексії та зміцнення міжособистісних зв’язків.

Актуальним питанням у сфері арт-терапії є запровадження окремої професії, яка передбачала б підготовку фахівців через створення спеціалізованих навчальних програм, розвиток технік і методик, надання психологічної підтримки, а також впровадження системи ліцензування. Важливість цього напряму зростає через широкий спектр методів арт-терапії, які можуть застосовуватися в роботі з різними групами населення.

Одним із ефективних підходів арт-терапії є глинотерапія, яка базується на використанні природної глини для поліпшення емоційного стану та загального самопочуття. Глина містить різноманітні мінерали та корисні елементи, що позитивно впливають на організм при зовнішньому застосуванні. Вона має антибактеріальні, протизапальні та заспокійливі властивості, сприяє відновленню рівноваги в організмі й допомагає досягти внутрішньої гармонії.

І. Бабій зазначає, що діти молодшого та старшого віку здатні краще усвідомлювати свої емоції через ліплення з еластичних матеріалів, заняття образотворчим мистецтвом чи конструювання з природних матеріалів. Така діяльність дозволяє дітям висловлювати свої почуття й емоції, сприяє глибшому переосмисленню власних образів і допомагає створювати цілісну картину світу, розвивати унікальність і неповторну індивідуальність. У цьому процесі можуть бути задіяні різні форми мистецтва: тілесні імпровізації, театральні вистави, літературна творчість, живопис чи музична імпровізація. Кожен із цих підходів відкриває нові можливості для самовираження, сприяє гармонійному розвитку особистості та розкриттю творчого потенціалу [7, с. 10-13].

Ліплення з пластичних матеріалів є важливим засобом емоційної підтримки, особливо для внутрішньо переміщених осіб, оскільки створення об’ємних чи рельєфних образів знижує рівень стресу, допомагає знайти емоційну стабільність і сприяє відчуттю гармонії. Для цієї мети використовують пластилін, тісто, глину чи віск. Особливу увагу слід приділити глині як основному матеріалу для навчання дітей ліпленню в дитячих садках. У деяких випадках її можна замінити дріжджовим тістом, однак глина залишається найкращим вибором, оскільки це природний матеріал із приємною на дотик

текстурою, що дозволяє дітям краще усвідомлювати цілісність форми предмета. Глина має ще одну значну перевагу перед пластиліном – виготовлені з неї вироби можна декорувати фарбами чи використовувати в побуті, наприклад, як посуд.

Таким чином, арт-терапевтичні методи, зокрема ізотерапія, казкотерапія та глинотерапія, є важливими інструментами у кризовій соціальній роботі. Вони дозволяють не тільки виражати емоції та переживання, а й сприяють відновленню психічного здоров'я та адаптації до нових життєвих обставин. Розробка нових технік і вдосконалення існуючих методів є рушійною силою у реагуванні на кризові ситуації. Такі події, як природні катастрофи, економічні кризи, пандемії чи військові конфлікти, вимагають швидких і ефективних рішень для мінімізації їхнього негативного впливу на суспільство та емоційне здоров'я кожної окремої людини.

2.3. Аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду використання арт-терапевтичних технологій із внутрішньо переміщеними особами

Аналіз досвіду використання арт-терапевтичних технологій із внутрішньо переміщеними особами в країнах Заходу відкриває можливості для отримання цінної інформації щодо ефективних підходів до психологічної підтримки. Це також сприяє розробці інноваційних інструментів, які можна адаптувати до українських реалій. Запозичення західного досвіду дозволить створити аналогічні методики та технології, враховуючи актуальні потреби нашого суспільства.

Пандемія COVID-19 суттєво змінила підхід до питань психічного здоров'я, виявивши його вразливі місця, але водночас стимулювавши інновації у сфері терапевтичних практик. Люди, які зіткнулися з безпрецедентним рівнем стресу, ізоляції та тривоги, потребували ефективних втручань у сфері психічного здоров'я. У таких умовах арт-терапія стала важливим інструментом психологічної стійкості, привернувши значну увагу західних дослідників. Водночас повномасштабна агресія Росії проти України також має бути врахована

в подальших дослідженнях, оскільки вона створює новий контекст для вивчення психосоціальних наслідків і можливостей відновлення.

Для розвитку арт-терапії в Україні необхідно розробити комплексний і добре продуманий план. Арт-терапія вивчає психотерапевтичний потенціал та обмеження різних форм мистецтва в педагогічному, медичному та соціальному контекстах. Важливо інтегрувати арт-терапевтичні підходи в наукову та освітню сферу, що сприятиме кращому розумінню змін і особистісних трансформацій, які виникають під впливом таких методів. Окрім цього, слід поглиблено вивчати, наскільки ефективно арт-терапія сприяє гармонізації внутрішнього світу людини, підтримує емоційне та фізичне зцілення, і яким чином це може вплинути на її соціальну адаптацію та розвиток [26, с. 58].

У 2003 році в Києві була заснована громадська організація «Арт-терапевтична асоціація», основною метою якої є науково-просвітницька діяльність, спрямована на розвиток і впровадження арт-терапевтичних методів в Україні. Президентом організації є кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Інституту соціальної та політичної психології АПН України О. Вознесенська. Асоціація сприяє підвищенню рівня теоретичних знань, удосконаленню практичних умінь і навичок у сфері арт-терапії серед своїх членів [26, с. 57].

Хоча порівняння вітчизняного та зарубіжного досвіду арт-терапії є корисним, воно інколи може бути поверховим і не вирішувати критичних проблем. Крім того, тимчасовий характер емоційного полегшення, яке забезпечує арт-терапія, викликає сумніви щодо її ефективності як самостійного втручання.

Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з численними проблемами, пов’язаними з житлом, роботою та правовим статусом, які продовжують впливати на якість їхнього життя навіть після переселення. Окрім емоційного зцілення, їм потрібна комплексна підтримка, що охоплює доступ до юридичної допомоги, програми професійної підготовки та забезпечення житлом.

Такий підхід є необхідним для забезпечення довгострокової стабільності та відновлення.

Попри психологічне виснаження через війну, в Україні спостерігається високий рівень стійкості серед населення. Віра у краще майбутнє, а також взаємна підтримка громадян свідчать про здатність українців протистояти складним часам. Оптимізм і солідарність можуть стати ключовими факторами подолання викликів, пов'язаних із конфліктом.

Психічне здоров'я та добробут населення мають стати центральними елементами відновлення й довгострокового розвитку України. Як зазначає О. Стельмах, необхідно розробити програми психологічної підтримки населення, оскільки це буде надзвичайно важливим для подолання стресу. Реабілітація від стресу та насильства є критично важливим фактором для відновлення та сталого розвитку України в умовах постконфліктної безпеки [65, с. 33-34].

Отже, оптимізм та солідарність українців під час війни повинні стати фундаментом для побудови стійкого суспільства. Реалізація програм психологічної підтримки й реабілітації сприятиме не лише особистому добробуту громадян, а й відновленню соціальної тканини, що створить основу для довгострокового миру та сталого розвитку.

Г. Витак у зазначає, що потрібна «реєстрація спеціальності «арт-терапевт» на державному рівні та створення цілісної системи підготовки висококваліфікованих фахівців у цій галузі. Це передбачає розробку освітніх програм, відповідних стандартів і методологічного забезпечення, що дозволить забезпечити якісне навчання майбутніх арт-терапевтів» [15, с. 49-50]. Особливо актуальним є використання арт-терапії в умовах кризового втручання, коли люди стикаються з гострими психоемоційними травмами або перебувають у стані стресу через надзвичайні події. Арт-терапевтичні методи можуть бути безпечним і доступним інструментом для роботи з посттравматичним стресовим розладом, депресивними станами чи гострими реакціями на кризові ситуації. Творчий процес допомагає людям висловлювати емоції, які важко передати словами, знижуючи рівень напруження й сприяючи емоційному звільненню.

Вознесенська О. зазначила, що арт-терапія в Україні є надзвичайно популярною. Вона «зацікавила педагогів і психологів-практиків, що стало поштовхом до поширення цього методу в освіті й соціальній сфері. Багато уваги привертають арт-терапевтичні форми виховного впливу в освітньому середовищі. Власне можливість художнього самовираження для дітей і молоді завжди пов'язана із поліпшенням їхнього психічного здоров'я й розвитком особистості. Крім цього, арт-терапія надає широкі можливості для комунікативного розвитку особистості. І тому арт-терапія досягла свого максимального впровадження саме через шкільних психологів і соціальних педагогів» [17, с. 7]. Отже, важливо поступово впроваджувати арт-терапію в освіту дошкільнят і школярів для сприяння формуванню їхнього «Я» та розвитку мистецьких навичок, підтримуючи їхні хобі й емоційне благополуччя.

Щодо інноваційних технологій серед дітей, то їх розвиток в освітньому середовищі здійснюється швидкими темпами, зокрема використання засобів художньої терапії для дітей з особливими освітніми потребами. Останнє десятиліття стало свідком поширення різноманітних методів психолого-педагогічної підтримки таких дітей. Включення елементів художньої терапії на уроках у шкільні предмети виявляється, на думку педагогів, найбільш прийнятним і ефективним засобом роботи з дітьми з особливими потребами [29, с. 1]. Отже, використання арт-терапії на уроках є дієвим і прийнятним методом розвитку та інтеграції дітей.

Участь благодійного фонду «Схід SOS» (раніше «Восток SOS») 2 серпня 2023 року як спеціалістів мобільної бригади, створених для надання швидкої допомоги постраждалим від російсько-української агресії, у візиті до селища міського типу Малокатеринівка в Запорізькій області, яке регулярно зазнає обстрілів, була спрямована на підтримку морального стану місцевих дітей та допомогу їхнім родинам в складних умовах. На базі дитячого садка фахівці організували терапевтичні заняття, до яких долучилися 11 дітей віком від 3 до 10 років. Соціальні працівники та психологи провели для дітей рухові ігри та дихальні вправи, спрямовані на зниження рівня тривоги. Однак заняття довелося

перервати через оголошення повітряної тривоги. Команда «Схід SOS» разом із дітьми швидко спустилася в укриття, де їх поділили на дві вікові групи, показавши важливість власної безпеки. Соціальні працівники провели заняття з елементами арт-терапії для молодших дітей, щоб допомогти їм краще справлятися зі стресом і навчитися висловлювати свої емоції. Старші діти працювали з психологинею над практикою «Пошук внутрішніх ресурсів в умовах травмуючих ситуацій», що допомогло їм розвивати навички саморегуляції та емоційної стійкості. Крім того, юристка бригади надала 19 безоплатних консультацій з батьками, надавши їм важливу правову підтримку та поради щодо доступних соціальних послуг. Вони проводять консультації через месенджери Viber та Telegram. Також ці бригади працюють не лише на території Запорізької області, а й на території Харківської та Миколаївської областей [3].

Отже, на мою думку, розширення штату працівників мобільних бригад у благодійній організації «Схід SOS» є необхідним для підвищення ефективності їхньої роботи, зокрема з огляду на збільшення кількості звернень та запитів від громадян через постійні надзвичайні ситуації під час війни.

Ю. Гундерайло пояснила, що арт-терапія застосовується не тільки для дітей дошкільного та шкільного віку, але й для дорослих, як здорових, так і хворих, а також для осіб з низьким рівнем інтелекту, які мають проблеми з соціальною адаптацією. Тріада в арт-терапевтичній роботі як принципова відмінність від інших напрямків особистісно орієнтованої корекції включає «клієнт – твір – експерт». Завдяки цьому не виникає надмірної залежності від особистості терапевта, а найінтенсивніша взаємодія відбувається між твором мистецтва та клієнтом. Спеціаліст виступає в цій роботі фасилітатором, тому арт-терапія добре працює з представниками творчих професій: артистами, співаками, танцюристами [21, с. 6].

Також в м. Запоріжжя запроваджуються центри психологічної допомоги, зокрема центр під назвою «Опліч ХАБ», що пропонує два види арт-терапії для покращення психологічного стану внутрішньо переміщених осіб через тренінги для батьків, заняття для розвитку дітей, арт-терапевтичні заходи, координацію

руху. Також можна проконсультуватися з психологом, юристом та соціальним працівником. У цих центрах пропонуються такі види допомоги, як групова терапія через ізотерапію та музикотерапію, групові фізичні вправи (йога, танцювальні практики, фітнес-тренування), консультації для жінок, що зазнали фізичного чи психологічного насильства, тренінгові вправи та майстер-класи, арт-терапевтичні техніки для дітей молодшого та старшого віку, а також консультування з професіоналами, які мають вищу юридичну освіту щодо проблем фізичного та психологічного насильства в сім'ї, а також застосування ігротерапії для дітей в спеціально обладнаних кімнатах [37]. Участь цього центру та пілотного проєкту під час повномасштабної агресії проти України є надзвичайно важливою для забезпечення безпечного простору в складний час. Йога допомагає людям заспокоїтися, танці та фітнес сприяють активному руху, а ізотерапія та музикотерапія допомагають набути мистецьких навичок. Проведення таких групових арт-терапевтичних сесій сприяє розвитку взаємної підтримки серед внутрішньо переміщених осіб. Це допомагає встановити відчуття того, що клієнти є частиною спільноти та взаємодопомоги, що є важливим для подолання ізоляції, яку часто відчувають переміщені особи.

Д. Романовська проаналізувала, що діяльність працівників психологічної служби в умовах повномасштабної агресії проти України була переорієнтована на надання екстреної та кризової психологічної допомоги, соціального супроводу, причому не лише учасникам навчального процесу, а й внутрішньо переміщеним особам із зон бойових дій та окупованих територій. Спираючись на наявний досвід практичних психологів освітніх закладів Чернівецької області, можна поетапно надавати психологічну допомогу дітям, постраждалим від війни, батькам та вчителям [57, с. 1].

Автори О. Лихошест, С. Сухомлінов, І. Батарейна зазначили, що необхідно створити окрему підтримку під час повномасштабної агресії для забезпечення українцям доступу до житла та базових послуг, а також мовних курсів, освіти, культурних заходів та інших інтеграційних програм, підтримки робочих місць та пошуку роботи, медичного обслуговування, а також психологічного та

соціального супроводу. Підвищення рівня соціальної адаптації дітей шкільного віку за допомогою арт-терапії, оскільки творчий підхід у наданні допомоги дітям, які постраждали від внутрішнього міграційного процесу в Україні, визначає рівень та ефективність життя цієї категорії населення. Розробка проєктів та програм, які сприятимуть інтеграції вимушених переселенців, є важливою складовою цього процесу [35, с. 46]. Оскільки роль соціального працівника є багатогранною і вимагає балансу співпереживання, конфіденційності та професійного зростання, дотримання цих принципів дозволяє значно позитивно вплинути на життя тих, хто має справу з ПТСР та іншими проблемами.

О. Чуйко зазначила, що у структурі соціальної реабілітації психологічна допомога як інструмент психологічного відновлення передбачає, перш за все, розробку психологом образу особистості клієнта щодо навколишнього світу. Одним із завдань такої роботи є підвищення якості соціальної поведінки клієнта, його комунікативної активності, самореалізації та здатності до розв'язання соціальних конфліктів, а також їх попередження. У цьому контексті описуються такі методи, як бесіда, обговорення проблем, комунікація, арт-терапія, сімейна терапія, системна силова арт-терапія, родинні та сімейні/групові генограми; оптимальна організація соціальної структури колективних клієнтів, що функціонує за принципом артикулюючого середовища і т.д. [70, с. 157].

Н. Авер’янова у своїй статті дійшла висновку, що необхідно започаткувати впровадження мережі реабілітаційних центрів в Україні для тривалої реабілітації людей з посттравматичними стресовими розладами, зокрема військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та їхніх родичів. Це допоможе зменшити рівень постійної напруги та агресії в суспільстві. Виникає необхідність подовження тривалості реабілітаційних заходів, що дозволить комплексно проаналізувати травматичні розлади потерпілих і забезпечити їм побудову оптимальних форм взаємодії з суспільством. Всі ці заходи повинні реалізовуватися в контексті першочергових цілей держави, зокрема відновлення територіальної цілісності, що має вирішальне значення для безпеки та створення найкращих умов для майбутнього України [1]. Тому це є важливою задачею для

надання якісної допомоги. Зниження напруги та агресії в суспільстві сприятиме добробуту та знизить порушення громадського порядку.

В Україні також запроваджуються колл-центри для надання консультацій через гарячу лінію (для екстрених служб), що дозволить підвищити ефективність обробки звернень громадян та покращити якість консультаційних послуг. Основною метою таких колл-центрів є надання зручного та швидкого доступу до важливої інформації для всіх, хто потребує психологічної допомоги. Консультанти можуть дистанційно допомагати внутрішньо переміщеним особам через телефон або смартфон, надаючи психологічну підтримку людям, які мають особливі потреби. Консультанти можуть також запропонувати спеціальні техніки, такі як створення малюнків, колажів або нетрадиційних методів малювання для зняття стресових розладів. Такі нововведення допомагають внутрішньо переміщеним особам покращити доступність психологічної підтримки для спрямування їх емоційного благополуччя та адаптації до складних життєвих ситуацій.

Національна професійна гаряча лінія Lifeline Ukraine не лише приймає звернення через гарячу лінію, але й надає корисну інформацію щодо важливості арт-терапії для людей з ПТСР на своєму веб-сайті. А. Глазова в статті «Арт-терапія для людей з ПТСР» зазначила, що арт-терапія допомагає безпечно виражати емоції через образотворче мистецтво, трансформуючи їх у щось, що можна відчути руками, що сприяє пропрацюванню травматичних спогадів клієнта. Техніки бачення мистецтва дозволяють регулювати емоції та підвищувати самооцінку. Вона також зазначила, що арт-терапію можна проводити вдома за допомогою простих засобів мистецтва, що стимулює нервову систему. Мандали, зокрема, сприяють самоаналізу та початку медитації [4].

В м. Запоріжжі функціонує заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія», який розташований на о. Хортиця. Розташування у такому у символічному місці підкреслює історичну спадщину козацької волі, сили та наснаги [51]. Позднякова-Кирбят'єва Е. Г. запропонувала

ідею розробити план для створення окремого реабілітаційного парку на території закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради в м. Запоріжжя на ділянці площею 2,5 га для проходження курсу соціальних послуг, спрямованих на оздоровчу реабілітацію. Це має включати надання комплексу фізіотерапевтичних, медичних, культурно-розважальних, психологічних, когнітивних і соціальних послуг для поліпшення соціальної адаптації клієнтів. Науковиця акцентувала увагу на важливості започаткування цього комплексу з оздоровчим характером. У першому корпусі будуть проводитися заходи медичного та лікувально-профілактичного призначення, а на останньому поверсі – натурпсихотерапія та естетопсихотерапія. Цей досвід створення реабілітаційних парків вона запозичила з прикладів європейських країн і Америки, і в Україні це може бути дуже актуальним [46, с. 55]. На мою думку, ця ідея реабілітаційних парків є привабливою не лише для внутрішньо переміщених осіб, але й для військовослужбовців, які отримали не тільки психологічні, а й фізичні травми. Натурпсихотерапія та естетопсихотерапія є суміжними напрямами, пов'язаними з арт-терапією, через підтримку психічного здоров'я за допомогою творчих та естетичних практик. Реабілітаційні центри змінюють життя клієнтів, які пережили травмуючий досвід, тому цей проект має бути масштабованим для забезпечення гармонійного відновлення особистості. Робота соціального працівника полягає в розробці комплексного підходу для внутрішньо переміщених осіб.

Т. Ревука з психологічної точки зору зробила висновок, що проблема ресоціалізації та реабілітації пацієнтів з психічними розладами є однією з ключових проблем психіатрії, а в масштабах держави – пріоритетним медико-соціальним завданням. Проблеми соціального функціонування психіатричних пацієнтів привертають увагу до психосоціальних заходів як важливої частини психіатричного лікування поряд з психофармакологічною терапією. Отримання досвіду та спеціальної освіти, підвищення кваліфікації персоналу передбачає наявність професійної роботи клінічного психолога. Найвищим показником

ефективності психосоціальної реабілітації є довіра пацієнта до психолога та активна співпраця (партнерство), що значною мірою залежить від того, наскільки пацієнт залучений до процесу лікування та одужання [55, с. 54].

У західних країнах все більш розвинені та практикуються інноваційні технології, такі як використання окулярів і шоломів для створення віртуальної реальності. У статті «How Art and Technology Can Work Together to Facilitate Healing», що вийшла у США, зазначається, що віртуальна реальність (Virtual Reality) стає все більш поширеною технологією для симуляції матричної реальності, що охоплює різні аспекти життєдіяльності через розважальні та освітні програми. Віртуальна реальність швидко інтегрується в багато сфер життя, і її вплив на людей з психічними розладами вже стає дедалі помітнішим [78]. На мою думку, віртуальна реальність більше пов'язана з арт-терапією, зокрема з ігротерапією, оскільки вона дозволяє зануритися в новий матричний світ, який здається реальним. Застосування віртуальної реальності для внутрішньо переміщених осіб може стати важливим фактором для створення соціальної інтеграції та психологічної адаптації.

І. Євдокимова проаналізувала зв'язки між історичним, культурним та економічним розвитком України та Польщі. Вона зазначила, що основними проблемами в Україні стали неможливість створення надійних умов проживання під час робочого процесу та виконання своїх зобов'язань в умовах повітряної тривоги, відключення електричної енергії та мережі Інтернет, а також дефіциту персоналу та/або його перевантаження. У Польщі серед проблем також виявляється труднощі в комунікації з внутрішньо переміщеними особами, оновлення практики психологічної допомоги жертвам війни та збільшення навантаження на працівників соціальної роботи. Очевидно, що війна і проблеми соціальної роботи, спричинені війною, стали значним викликом для соціальної роботи в обох країнах і можуть змінити тенденції її розвитку [24, с. 11].

В умовах прискорення темпів життя, бурхливого розвитку технологій та зростання навантаження на психіку сучасної людини арт-терапія буде отримувати все більше поширення. Це стає особливо актуальним, оскільки

чимало соматичних захворювань є результатом несприятливого психічного стану індивіда, що значною мірою породжується зміненими умовами нашого буття. Тому не викликає сумнівів, що роль арт-терапії в житті кожної людини і суспільства в цілому буде неухильно зростати [56, с. 154].

Також вирішенням є створення окремої професії арт-терапевта, що дозволить сформувати спеціалізацію, відокремлену від інших професій, та розвинути їх теоретичні знання і практичні навички. Це відкриває можливості для розвитку цієї професії не тільки в країнах Заходу, але й в Україні та інших країнах, де ця форма допомоги ще не набула широкого розповсюдження. Створення такої професії може забезпечити легку базову освіту через курси для тих, хто хоче стати арт-терапевтом, і таким чином надавати послуги на основі наукових підходів та власного життєвого досвіду.

На веб-сайті Американської асоціації арт-терапії зазначено, що «арт-терапевтами» є фахівці, які закінчили університети та здобули вищу професійну освіту, мають мистецькі навички та працюють із різними групами осіб у медичних державних і приватних клінічних закладах. Арт-терапевти працюють у таких установах, як лікарні, школи, ветеринарні клініки, приватні медичні практики, психіатричні та реабілітаційні установи, громадські клініки, кризові центри, виправні установи та спільноти літніх людей [75].

Сорока О.В. зазначила, що в Великій Британії арт-терапія давно є самостійною професійною спеціальністю в університетах, яка має законодавчий захист і підтримку від уряду. Професіонали ретельно відстежують діяльність своїх колег, щоб забезпечити високий рівень кваліфікації в цій сфері, що є важливим для ефективного вирішення проблем. Професійні арт-терапевти отримують сертифікати, що визнаються на міжнародному рівні після проходження платних курсів. Завдяки цьому арт-терапія стала однією з найбільш популярних та впізнаваних технологій для розробки методів допомоги [62, с. 168].

Отже, можна зробити висновок, що Україна повинна слідувати прикладу країн Заходу та впроваджувати новітні технології для реабілітації внутрішньо

переміщених осіб та інших груп населення, які цього потребують. Арт-терапія може забезпечити емоційне зцілення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні та в світі загалом, надаючи їм експресивний вихід для переживання травми.

Досвід внутрішніх переміщень в Україні часто супроводжується значним емоційним стресом, включаючи горе, втрату та тривогу. Тому залучення до арт-терапевтичних занять дозволяє внутрішньо переміщеним особам візуально сформулювати свої почуття та досвід, що допомагає їм протистояти травмі та переробляти її конструктивно. В ситуації, де ВПО можуть відчувати втрату контролю та ідентичності, мистецтво пропонує притулок, в якому можна відновити відчуття волі над власними почуттями. Спосіб представлення своїх історій через мистецтво дає можливість розширити здібності і світогляд. Важливо, що це емоційне зцілення не є лише особистою подорожжю; воно може сприяти покращенню результатів психічного здоров'я.

РОЗДІЛ 3
ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИЗОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

3.1. Аналіз особливостей застосування арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в умовах російської воєнної агресії в Україні

При аналізі особливостей застосування арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в умовах російської воєнної агресії в Україні в цьому дослідженні будуть використовуватися результати онлайн-анкетування щодо вивчення ставлення громадськості до використання арт-терапевтичних технологій в роботі з внутрішньо переміщеними особами.

Фокус опитування чітко зосереджувався на особах зі статусом ВПО, що забезпечувало відповідність та конкретність зібраних даних. Для ефективного залучення цієї цільової аудиторії були застосовані платформи соціальних медіа, списки розсилки електронною поштою та невеликі онлайн-спільноти. Такий підхід допоміг залучити учасників, які безпосередньо зазнають переміщення, тим самим збагативши якість і різноманітність даних.

Учасниками даного анкетування є ті, хто має статус внутрішньо переміщеної особи (ВПО). Для анкетування та розповсюдження інформації було використано Google Forms, тому що це універсальний інструмент, який може значно покращити процес збору відгуків і оцінки впливу програм арт-терапії. Його зручний інтерфейс дозволяє створювати опитування, які можна легко поширювати онлайн, що робить їх доступними для широкого кола учасників, у тому числі для внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Однією з основних переваг використання Google Forms є можливість збирати як кількісні, так і якісні дані. Цей подвійний підхід забезпечує повне

розуміння того, як сприймаються втручання в межах соціальної роботи та їх результат. Кількісні дані зокрема складають статистичну інформацію, наприклад, відсоток учасників, які вважали терапію корисною, тоді як якісні дані можуть включати особисті роздуми та детальний відгук про індивідуальний досвід.

Крім того, гнучкість Google Forms дозволяє налаштовувати опитування відповідно до конкретних потреб. Запитання можна адаптувати для вирішення конкретних аспектів програм арт-терапії, гарантуючи, що зібрані дані є актуальними та корисними. Ця особливість має вирішальне значення для розуміння різноманітного досвіду та потреб ВПО в різних контекстах.

Результати анкетування представлені у таблиці у Додатку В та у вигляді діаграм у Додатку Г. Оцінюючи результати анкетування, можна сказати, що більшість респондентів це переважно жінки (76,9%), та відзначити недостатнє представництво чоловіків: чоловіки тут становлять меншість (23,1%).

Результати опитування дають переконливе уявлення про демографічні показники учасників. Слід зазначити, що значну більшість респондентів становили жінки – 76,9% від загальної кількості, тоді як чоловіки були представлені недостатньо – лише 23,1%. Ця ґендерна невідповідність свідчить про те, що жінки можуть бути більш залученими або доступними в контексті цього опитування.

За віком більшість учасників належать до вікової категорії 26-35 років, що становить 30,8% респондентів. Це вказує на те, що особи цієї вікової групи є, мабуть, найбільш активними у переїзді та адаптації до нового середовища. Розподіл решти вікових груп показує, що 23,1% молодше 25 років, 7,7% – 36-45 років, 15,4% припадає на вікову категорію 46-55 років і ще 23,1% – старше 55 років. Ці цифри свідчать про різний віковий діапазон учасників, хоча вікова група 26-35 років є особливо активною.

Що стосується рівня освіти, опитування висвітлює переважання учасників із вищою освітою, наприклад, бакалавра або магістра. Ця тенденція може означати, що люди з вищою освітою більш схильні сприймати зміни та

мобільність, можливо, завдяки кращим ресурсам або можливостям, доступним для них. Це також може відображати ширшу суспільну тенденцію, коли вища освіта корелює з більшою адаптивністю та бажанням досліджувати нові перспективи.

Загалом опитування малює картину переважно жіночої, молодої дорослої та високоосвіченої демографічної групи, яка активно бере участь у адаптації до нових умов, що може стати цінною інформацією для організацій та публічних управлінців, які прагнуть зрозуміти та підтримати цей сегмент громадян.

Більшість ВПО переміщені понад рік, до цієї категорії належать 61,5% учасників. Цей тривалий період переміщення часто посилює психологічний та емоційний стрес, який відчувають люди. Менша частина, 23,4%, були переміщені на термін від шести місяців до року, а 15,4% – менше шести місяців. Така різниця в тривалості підкреслює постійний характер проблем переміщення, з якими стикається багато людей.

Після переміщення емоційні стани учасників суттєво змінюються. Значна частина залишається нейтральною (23,1%), тоді як інші почуваються напруженими (7,7%) або дуже напруженими (7,7%). З іншого боку, меншість повідомляє, що почувається спокійно (7,7%) або дуже спокійно (7,7%). Ці цифри підкреслюють важкі емоційні зміни, необхідні після переїзду.

Примітно, що 76,9% учасників брали участь у групових терапевтичних заходах або сеансах арт-терапії, що вказує на високий рівень залучення до терапевтичних практик, спрямованих на емоційне відновлення. Ця участь відображає проактивний підхід до управління психологічними наслідками переміщення.

Опитування виявило стійкі емоційні проблеми серед учасників. Страх є частим переживанням: 46,2% часто відчувають страх, а 38,5% відчувають його іноді. Тривога також поширена: 38,5% відчувають її часто, а ще 38,5% іноді. Однак безнадія менш поширена: 30,8% ніколи її не відчувають, а 30,8% рідко. Радість іноді відчувають 53,8% учасників, що вказує на моменти позитиву серед труднощів.

Творчі заняття широко вважаються учасниками корисними: 92,3% певною мірою погоджуються, що вони допомагають вирішити емоційні проблеми. Музика (84,6%) і малювання (69,2%) –це творчі заняття, які найбільше подобаються, за ними йдуть ліплення (69,2%) і колажі (46,2%). Учасники переважно вважаєють, що арт-терапія має позитивний вплив на емоційний стан: 69,2% оцінили її позитивно, а 46,2% відзначили значні емоційні покращення після участі.

Учасники стикаються з різними проблемами адаптації, такими як відсутність підтримки (38,5%) і втрата дому (30,8%). Послуги арт-терапії є певною мірою доступними, 38,5% вважають їх доступними. Груповим заняттям надають перевагу 46,2% учасників, що вказує на цінність соціальної взаємодії в терапевтичних умовах.

Окрім арт-терапії, учасники відзначають потребу в юридичній допомозі (23,1%), яка стала одним із найважливіших запитів серед ВПО, адже вона безпосередньо впливає на їх здатність вирішувати низку практичних проблем; у підтримці пошуку житла (23,1%), яка є основою для відновлення відчуття безпеки та початку нового життя. Учасники опитування наголошують на необхідності отримання допомоги у пошуку доступного житла, тимчасового чи довгострокового; у соціальній підтримці (23,1%) як критичні для ефективної адаптації, яка включає доступ до інформації про послуги та допомогу, організацію комунікаційних платформ для ВПО та залучення їх до активностей, які сприяють соціальній інтеграції. Психологічна допомога (38,5%) та можливість працевлаштування (30,8%) вважаються учасниками життєво важливими для адаптації до нових умов.

Готовність учасників до майбутніх змін у житті є різною, фактично результати дослідження представляють спектр готовності та адаптивності. Невелика частина учасників, що становить 15,4%, демонструє високий рівень готовності до майбутніх змін. Ця група, ймовірно, має сильні адаптаційні навички, впевненість в орієнтуванні в нових ситуаціях і, можливо, проактивний підхід до особистого розвитку та планування. Можна зробити припущення, що

на їхню готовність вплинув минулий досвід, який надав їм стійкості та здатності позитивно сприймати зміни.

Найбільша частина учасників, 46,2%, почуваються швидше готовими до майбутніх змін. Це вказує на помірний рівень готовності, коли люди відчувають деяку впевненість у своїй здатності впоратися з майбутніми трансформаціями. Вони можуть мати збалансований погляд на свої здібності, визнаючи як сильні сторони, так і сфери для зростання. Цей рівень готовності свідчить про відкритість до змін, хоча й з певною обережністю або потребою в подальшій підготовці.

Близько 30,8% учасників дотримуються нейтральної позиції щодо своєї готовності до майбутніх змін. Ці люди можуть бути невпевнені у своїй здатності адаптуватися або не мати чіткого уявлення про майбутнє. Їхній нейтралітет може випливати зі змішаного досвіду змін, коли минулі успіхи та виклики врівноважують одне одного, що призводить до амбівалентного погляду.

Менша група, 7,7%, відчуває себе досить неготовою до майбутніх змін. Така неготовність може бути спричинена різними факторами, такими як обмеженість ресурсів, минулий негативний досвід змін або поточна невпевненість у їхній адаптивності. Цим учасникам може знадобитися додаткова підтримка, ресурси або час для розвитку навичок і мислення, необхідних для того, щоб відчувати себе більш готовими до майбутніх змін.

Основна ідея дослідження полягала в тому, щоб зрозуміти, як внутрішньо переміщені особи адаптуються емоційно та соціально до нового середовища та ефективність арт-терапії у сприянні цій адаптації. Гіпотеза могла полягати в тому, що участь у арт-терапії та творчій діяльності значно покращує емоційне благополуччя та соціальну інтеграцію ВПО, допомагаючи їм краще справлятися з проблемами переміщення.

Дослідження вивчало кілька ключових напрямків як тривалість переміщення, тобто час, протягом якого учасники були переміщені, і це впливало на їхній емоційний стан. Є оцінка таких почуттів, як напруга, тривога, страх, безнадія та радість серед учасників. Також вивчали досвід терапевтичних заходів

як ступінь участі в групових терапевтичних заходах або сеансах арт-терапії та їх сприйнятий вплив; уподобання до творчої діяльності, як-от малювання, ліплення, музики та танців, і їхня роль у емоційному вирішенні проблем; вплив арт-терапії на емоційний стан та соціальну поведінку учасників; визначення основних проблем, з якими стикаються ВПО під час адаптації до нових життєвих обставин; очікування щодо арт-терапії в кризовій роботі та пропозиції щодо покращення сеансів арт-терапії, доступність послуг арт-терапії та бажані формати їх надання та інші типи підтримки, які вважаються необхідними для ефективної адаптації, такі як психологічна, юридична та соціальна підтримка.

Отже, загалом опитування підкреслює складний емоційний фон і різноманітні потреби ВПО, наголошуючи на важливості комплексних систем підтримки, включаючи як терапевтичну, так і практичну допомогу, для сприяння їх адаптації та емоційного благополуччя. Дослідження підкреслило важливість зробити арт-терапію більш доступною та адаптованою до індивідуальних потреб, а також інтегрувати її з іншими формами підтримки, такими як психологічна та юридична допомога. Цей комплексний підхід міг би покращити загальний досвід адаптації ВПО, допомагаючи їм відновити своє життя в новому середовищі. Комплексний підхід, який враховує емоційні, соціальні та практичні потреби ВПО, дозволить не лише полегшити процес їхньої адаптації, а й сприятиме їхньому поступовому інтегруванню у нове середовище. Такий підхід допоможе ВПО відновити відчуття контролю над своїм життям, зміцнити психологічну стійкість і побудувати основи для подальшого розвитку.

3.2. Напрями удосконалення використання арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в Україні

В умовах конфлікту, що триває в Україні, роль сучасних арт-терапевтичних технологій є надзвичайно важливою для надання психосоціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Ці люди часто стикаються зі

значними психологічними проблемами через потрясіння та травми, спричинені переміщенням. Арт-терапія з її різноманітними техніками та підходами пропонує дієві засоби для емоційного вираження та зцілення.

Ключ до підвищення ефективності полягає в модернізації цього методу та адаптації до різноманітних потреб ВПО. Це передбачає розробку нових видів арт-терапії та вдосконалення існуючих для вирішення конкретних емоційних і психологічних проблем, з якими стикаються переміщені особи. Наприклад, інтеграція методів цифрової арт-терапії може зробити кризові втручання більш доступними, особливо у віддалених або постраждалих від конфлікту районах, де традиційні сеанси терапії можуть бути неможливими.

Сучасні арт-терапевтичні технології є надзвичайно важливим інструментом для підтримки внутрішньо переміщених осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах в умовах повномасштабної агресії Росії проти України. Необхідно детально вивчати складові арт-терапії, щоб знаходити ефективні рішення для підтримки цієї вразливої категорії населення в складний час. Це потребує значних ресурсів для комплексного вирішення проблем шляхом надання психосоціальної підтримки. Залученість професіоналів із числа соціальних працівників, психологів та інших фахівців, які працюють у сфері арт-терапії, є надійною запорукою в досягненні позитивних результатів у вирішенні нагальних проблем внутрішньо переміщених осіб. Використання сучасних терапевтичних технологій сприяє покращенню психічного здоров’я, і їх впровадження є доцільним.

На мою думку, напрями удосконалення арт-терапії полягають у модернізації існуючих методів та розробці нових, щоб максимально адаптувати їх до різноманітних потреб клієнтів і підвищити ефективність терапевтичного впливу. Поступова реформа цієї галузі створює можливості для надання ефективної підтримки ментального здоров’я, що особливо актуально в умовах повномасштабної війни в Україні.

Для вирішення питань щодо законодавчого унормування використання новітніх арт-терапевтичних технологій необхідно реалізовувати відповідні

законотворчі ініціативи. Це стане ключовим кроком у реформуванні системи соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих груп населення. Впровадження таких реформ допоможе спростити процедури та підвищити ефективність управління у сфері соціальної допомоги.

Науковці пропонують створення нових центрів реабілітації, оскільки вони є важливою складовою системи охорони здоров'я та соціальної допомоги. Реабілітаційні центри допомагають людям, які потребують відновлення після травм, операцій, хвороб або страждають на хронічні захворювання. Поступове розширення таких центрів дозволить знизити навантаження на традиційні медичні заклади, такі як лікарні та поліклініки.

Створення та розвиток реабілітаційних центрів має вирішальне значення для вдосконалення системи охорони здоров'я. Ці центри забезпечують спеціалізовану терапію, зменшуючи тиск на лікарні та клініки, та створюють простір, де пацієнти можуть отримати якісний догляд і підтримку для фізичного та психічного відновлення. Реабілітаційні центри слугують ефективною альтернативою, що відповідає сучасним потребам населення.

Запровадження технік психосоціальної підтримки для роботи з внутрішньо переміщеними особами є надзвичайно важливим завданням. Це передбачає проведення бесід між клієнтом та кваліфікованим фахівцем, які спрямовані на обговорення хвилюючих моментів життя. Така підтримка особливо важлива для людей із поганим психічним станом, адже вона допомагає їм відтворити та усвідомити свої емоційні переживання.

Основою роботи є розробка індивідуального підходу: оцінка потреб клієнта, формулювання плану допомоги та організація гуманітарної підтримки для тих, хто цього найбільше потребує. Надання індивідуальної психологічної консультації дозволяє ефективно вирішувати проблемні ситуації та сприяє покращенню загального психоемоційного стану клієнта.

Для потреб ВПО, які були виявлені в ході дослідження, пропонується програма заняття з арт-терапії, що спрямована на нормалізацію емоційного стану, зниження стресу та сприяння адаптації до нових умов життя.

Ось можливий план для такого заняття:

1. Знайомство (20 хвилин)

Мета: Створити атмосферу довіри та відкритості серед учасників.

Завдання: Кожен учасник по черзі розповідає про себе, свою історію, якщо бажає, та поточний емоційний стан. Можна використовувати техніку «світлофор», де кожен учасник оцінює свій стан за допомогою кольорів світлофора (червоний – тривога, жовтий – середній стан, зелений – спокій).

Метод: Вільне спілкування, створення підтримуючої атмосфери.

2. Поділитися емоційним станом (20 хвилин)

Мета: Дати можливість учасникам виразити свої емоції, відчуття, переживання на даний момент.

Завдання: Учасники використовують матеріали (фарби, кольорові олівці або пластилін), щоб створити малюнки або фігури, що відображають їх емоційний стан. Це може бути абстрактне зображення, яке відображає страх, тривогу, сум або спокій.

Метод: Арт-терапевтичне вираження через малювання чи ліплення. Під час роботи ведеться м’яка розмова, заохочуючи учасників відкриватися.

3. Психогімнастика (30 хвилин)

Мета: Розслабити учасників, зняти фізичну та емоційну напругу.

Завдання: Вправи на розслаблення та фокусування. Це можуть бути техніки дихання (наприклад, "глибоке дихання" або "дихання животом"), вправи для зняття напруги в тілі (поступове розслаблення м'язів). Можна використовувати прогресивну м'язову релаксацію або техніки глибокого дихання.

Метод: Психогімнастика через рухи, дихання та розслаблення, що дозволить зняти емоційну напругу та тривогу.

4. Алгоритм певних технологій, технік (60 хвилин)

Мета: Надати учасникам інструменти для самопідтримки та управління емоціями.

Завдання: Вивчення та застосування арт-терапевтичних технік для самопізнання та роботи з емоціями.

Техніка «Моя мандала» – кожен учасник малює мандалу, що символізує їх внутрішній стан або бажане майбутнє. Це допомагає сфокусуватися на внутрішніх ресурсах та віднайти гармонію.

Колаж «Мій шлях» – створення колажу з журнальних вирізок, що символізує життєвий шлях, можливості або мрії.

Метод «Пишемо листа собі» – учасники пишуть листа собі, в якому дають поради чи підтримку, як би вони порадили собі в важкий момент.

Метод: Техніки арт-терапії для допомоги у вираженні емоцій та розвитку ресурсів.

5. Рефлексія та завершення заняття (30 хвилин)

Мета: Підсумувати отриманий досвід, знизити тривогу та стрес.

Завдання: Учасники діляться своїми відчуттями після заняття. Вони можуть сказати, які емоції виникли під час роботи та як змінився їх емоційний стан. Також можна попросити учасників написати або виразити словами, чим вони готові поділитися з іншими.

Метод: Вільне обговорення, підведення підсумків, встановлення контактів для подальшої підтримки.

Ресурсні та адаптаційні методики:

Робота з внутрішніми ресурсами: Для покращення адаптивності важливо в роботі з арт-терапією акцентувати увагу на пошуці внутрішніх ресурсів. Це можуть бути малюнки, що символізують силу або надію, а також вправи на візуалізацію майбутніх позитивних змін.

Нормалізація емоційного стану: Важливо застосовувати методики, що дозволяють спостерігати за емоціями з дистанції, змінюючи фокус на можливості та позитивні зміни, що можуть відбутися.

Робота зі стресом: Через мистецькі методи та творчі техніки, учасники можуть знімати емоційну напругу, вчитися пізнавати та справлятися з важкими емоціями.

Завдяки такому підходу, заняття може стати для учасників ресурсом для самопідтримки та допомоги у процесі адаптації до нових умов життя після переміщення.

Програма арт-терапевтичного заняття для внутрішньо переміщених осіб має значний потенціал для підтримки емоційного здоров'я та адаптації до нових умов життя. Вона спрямована на нормалізацію емоційного стану учасників, зниження стресу та тривоги, а також на розвиток внутрішніх ресурсів через творчі методи.

Заняття, яке поєднує елементи психогімнастики, арт-терапії та групової рефлексії, дозволяє учасникам виразити свої переживання, зрозуміти та обробити емоції, що виникають у процесі адаптації до нових обставин. Техніки арт-терапії, такі як малювання, ліплення, створення колажів та мандал, дають можливість кожному учаснику знайти способи для самопідтримки та відновлення гармонії.

Програма також акцентує увагу на розвитку адаптивних стратегій, допомагаючи учасникам відновити відчуття контролю над ситуацією та підтримувати позитивний погляд на майбутнє.

Отже, завдяки творчим методам, арт-терапія є потужним інструментом, який дозволяє людині справлятися з важкими емоційними переживаннями, знайти внутрішню силу та впевненість для подолання труднощів, що виникають через переміщення та війни.

Залучення дистанційного консультування в різних варіантах може значно підвищити доступність психологічної підтримки, особливо для людей з обмеженою мобільністю або тих, хто живе у віддалених районах. Онлайн-платформи дозволяють проводити гнучкі та зручні сеанси, забезпечуючи доступність підтримки для всіх, хто її потребує. Техніки арт-терапії, такі як цифрове малювання або віртуальні колажі, можуть бути особливо ефективними в цьому форматі, допомагаючи людям подолати тривогу та адаптуватися до нових обставин.

Як зазначено в підрозділі 2.3 щодо зарубіжних методів реабілітації внутрішньо переміщених осіб, використання технологій матричної симуляції дозволяє моделювати психоемоційні, соціальні та фізичні аспекти життя людини. Ця технологія створює штучно змодельовані середовища, які значно покращують процеси адаптації, реінтеграції та відновлення. Такі підходи є перспективними для України, особливо в умовах сучасних викликів.

Додатковою перевагою є впровадження дистанційного консультування, що суттєво підвищує доступність психологічної підтримки. Це особливо важливо для людей із обмеженою мобільністю або тих, хто проживає у віддалених регіонах. Онлайн-платформи забезпечують можливість проведення гнучких і зручних сеансів, доступних для кожного, хто їх потребує.

Техніки арт-терапії, наприклад, цифрове малювання чи створення віртуальних колажів, особливо ефективні в дистанційному форматі. Вони допомагають клієнтам знизити рівень тривожності, емоційно "розвантажитися" та адаптуватися до нових обставин.

Таким чином, просування та інтеграція сучасних технологій арт-терапії є надзвичайно важливими для підтримки психічного здоров’я внутрішньо переміщених осіб в Україні. Модернізація цих методів, усунення бюрократичних бар’єрів, розширення можливостей реабілітації та дистанційного консультування дозволять надавати якісну та доступну підтримку найбільш уразливим групам населення.

Зокрема, оперативна психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам має включати впровадження інноваційних технологій. Дистанційні консультації у зручному форматі значно розширять доступність послуг для людей із особливими потребами або тих, хто не має можливості відвідати консультаційний центр. Ефективними методами арт-терапії в цьому контексті є прикладні мистецькі техніки, такі як малюнок, створення колажів чи експериментальні форми живопису. Ці підходи сприяють зниженню тривожності, емоційному відновленню та формуванню конструктивних шляхів адаптації до складних життєвих обставин.

ВИСНОВКИ

Отже, у висновку можу сказати, що застосування арт-терапевтичних технологій є надзвичайно важливим та допоміжним у наш дуже складний час повномасштабної агресії Росії проти України. Російська окупація частини території України підштовхнула українців виїхати зі своїх домівок не тільки до інших регіонів нашої країни, але закордон. Отже для великої кількості українців постали нові серйозні виклики. Внутрішньо переміщені особи є чутливою ланкою у суспільстві і організаціям соціальної сфери потрібно прикласти зусилля для відновлення їх життєдіяльності.

Арт-терапія є потужним інструментом для вирішення різноманітних проблем, з якими стикаються люди в надзвичайно складний час, як-от нині, під час військової агресії проти України. Особливу увагу слід приділити тим, хто найбільше потребує підтримки. Так, арт-терапія набуває значної актуальності саме під час військових конфліктів, що підтвердив досвід другої світової війни і подальший розвиток, що триває до сьогодні. Вона важлива не лише для військовослужбовців і внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а й для широкого кола інших груп населення.

Під час сучасних конфліктів, зокрема війни в Україні, арт-терапія відіграє важливу роль у підтримці не лише військових і ветеранів, а й цивільного населення – психічного здоров'я ВПО, дітей, волонтерів, медичних працівників, людей, які переживають посттравматичний стресовий розлад. Вона допомагає створити відчуття безпеки та сприяє особистісному розвитку в індивідуальному чи груповому форматі.

У першому розділі були досліджені історичні витоки арт-терапії. Засновниками цього методу є А. Хілл, британський художник і письменник, та М. Наумбург, американська психологиня. Вони незалежно один від одного працювали над розвитком арт-терапії в середині XX століття. У різних країнах методика розвивалася по-різному, але спільною ідеєю було використання творчості як інструменту для терапевтичних цілей. Арт-терапія почала активно використовуватися в різних сферах: у роботі з дітьми, військовослужбовцями,

людьми з психічними розладами та онкологічними пацієнтами. Підхід, запропонований А. Хіллом і М. Наумбург, став основою для подальшого розвитку цієї практики, що сьогодні набуває ще ширшого застосування. Їхня робота проклала шлях для розвитку різноманітних арт-терапевтичних практик для соціально-психологічного благополуччя.

У другому розділі ми зосередили увагу на соціальних і психологічних особливостях внутрішньо переміщених осіб, що є важливим для розуміння їхнього досвіду та особливостей взаємодії із соціальними службами. Міжнародні організації, такі як ООН, відіграють ключову роль у впровадженні програм підтримки ВПО. Соціальна робота постійно вдосконалюється, щоб задовольнити нагальні потреби переміщених осіб, сприяти їхньому довгостроковому відновленню та інтеграції в суспільство. В умовах триваючих воєнних дій важливо, щоб соціальні працівники залишалися поінформованими та чуйно реагували на складний досвід ВПО, гарантуючи, що ці клієнти забезпечені для надання співчутливої та компетентної допомоги, на яку вони заслуговують.

У третьому розділі було розглянуто праксеологічний аспект використання арт-терапії в кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами. Результати онлайн-анкетування показали, що учасники загалом позитивно сприймають арт-терапію. Багато з них повідомили про значне покращення емоційного стану та соціальних взаємодій після арт-терапевтичних сеансів. Це підтверджує практичну ефективність арт-терапії у зменшенні стресу та сприянні психологічному благополуччю серед ВПО. Праксеологічне дослідження в цьому розділі підкреслило практичне значення арт-терапії в кризовій соціальній роботі. Воно окреслило напрямки для подальшого вдосконалення арт-терапевтичних технологій, щоб зробити їх доступнішими та ефективнішими. Поєднання творчих методів із життєвим досвідом і потребами ВПО є важливим інструментом для підвищення їхньої стійкості та адаптації до нових умов.

Отже, інтеграція арт-терапії в кризову соціальну роботу є важливим кроком для підтримки тих, хто найбільше потребує допомоги. Вона не лише

допомагає людям подолати складні обставини, а й сприяє їхньому особистісному та соціальному відновленню.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Авер'янова Н. Арт-терапія як засіб реабілітації учасників бойових дій в умовах російсько-українського збройного конфлікту. *Українознавчий альманах*. 2020. № 26. С. 8–12. URL: https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.26.1 (дата звернення: 10.08.2024).

2. Алтухова А., Партен А. Застосування вправ з арт-терапії на уроках образотворчого мистецтва як ефективного методу відновлення та збереження ментального здоров'я. *Збірник наукових праць «ΛΌГОΣ».* 2023. URL: https://doi.org/10.36074/logos-22.12.2023.084 (дата звернення: 14.07.2024).

3. Арт-терапія в умовах війни: мобільна бригада БФ «Восток SOS» провела в бомбосховищі заняття для дітей із Малокатеринівки. 2023. *БФ «Схід SOS»*. URL: https://east-sos.org/publications/artterapiya-v-umovah-vijny-mobilna-brygada-bf-vostok-sos-provela-v-bomboshovyshhi-zanyattya-dlya-ditej-iz-malokaterynivky/ (дата звернення: 06.11.2024).

4. Арт-терапія для людей з ПТСР. 2024. *LifeLine Ukraine.* URL: https://lifelineukraine.com/blog/art-therapy-for-people-with-ptsd (дата звернення: 14.11.2024).

5. Атаманчук Н. М. Арт-терапія як засіб вивчення та подолання бар'єрів у спілкуванні підлітків. *Наука і освіта*. 2015. № 3. С. 12-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2015_3_4 (дата звернення: 14.11.2024).

6. Бабій І. В. Ізотерапія у роботі гувернера-дефектолога. *Вісник Науководослідної лабораторії інклюзивної педагогіки*: Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. Вип. VI. С. 80-82.

7. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії : навчально-методичний комплекс. Умань : Алмі, 2014. 75 с. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/3013 (дата звернення: 14.07.2024)

8. Біженці. *Велика українська енциклопедія.* URL: https://vue.gov.ua/Біженці (дата звернення: 30.11.2024).

9. Бойко В. Г. Виклики соціальної роботи в умовах геополітичних конфліктів. *Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції*

студентів, аспірантів і молодих учених «Соціальні технології миру, розбудови та державотворення у повоєнній Україні» (24 листопада 2023 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.) ; ред. кол. : Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т. І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2023. С. 25–27

10. Бойко В. Г. Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах повномасштабної війни. *Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього країни: відновлення в умовах глобальних ризиків та невизначеностей»* (26 квітня 2024 року, м. Запоріжжя) / І. О. Кудінов (гол. ред.), М. А. Лепський (наук. ред.); ред. кол.: Т. Ф. Бірюкова, Н. В. Лепська, Т.І. Бутченко, В. О. Скворець, Є. Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2024. С. 250–253

11. Боняк В. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 6. С. 20–22. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/1 (date of access: 31.08.2024).

12. Бриндіков Ю. Л. Арт-терапія: суть, можливості роботи з військовослужбовцями учасниками бойових дій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Педагогіка. Соціальна робота"*. 2017. Вип. 2 (41). С. 42–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2017_2_10. (дата звернення: 17.06.2024).

13. Булах І. С. Життєва криза як імпульс до самоціннісної траєкторії особистісного зростання людини. *Проблеми сучасної психології.* 2016. Вип. 33. С. 58-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2016_33_7 (дата звернення: 24.09.2024).

14. Василевська О. І. Психічне здоров’я особистості та його підтримка засобами казкотерапії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки.* 2017. Вип. 1(2). С. 29-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2017_1(2)__7 (дата звернення: 14.11.2024).

15. Витак Г. Й. Особливості становлення арт-терапії в Україні. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2014. Вип. № 56. С. 43–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2014_56_7 (дата звернення: 02.08.2024)

16. Вознесенська О. Арт-терапія в роботі з вимушеними переселенцями. *Простір арт-терапії* : збірник наукових праць. 2015. Вип. 2(18). С. 23-41.

17. Вознесенська О. Арт-терапія в Україні: стан та перспективи розвитку. *Львівсько-Ряшівські наукові зошити : Культура Мистецтво Освіта Терапія в міждисциплінарній перспективі.* Вип. 2. 2014. *Wydawnitcywo uniwersytetu rzeszowskiego.* С. 93-103.

18. Вознесенська О. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*, 2015. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка. № 3 (29). С. 40-47.

19. Вознесенська О. Л. Актуальне мистецтво та медіатворчість: подолання наслідків травми війни. *Медіатворчість в часи війни: протистояння медіатравмі*, м. Київ, Україна, 19 черв. – 23 серп. 2023 р. Київ, 2023. URL: https://doi.org/10.59416/lwan6124 (дата звернення: 20.03.2024).

20. Вознесенська О., Сидоркіна М. Арт-терапія у подоланні психічної травми: практичний посібник. Київ : Золоті ворота, 2015. 148 с.

21. Гундертайло Ю. Потенціал арт-терапевтичних технологій відновлення життєвої неперервності переселенців. *Простір арт-терапії.* 2016. Вип. 2(21). С. 25–32. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712201/ (дата звернення: 21.04.2024).

22. Два роки війни в Україні: мільйони людей отримали допомогу, мільйони все ще її потребують. *IOM Ukraine.* URL: https://ukraine.iom.int/uk/news/dva-roky-viyny-v-ukrayini-milyony-lyudey-otrymaly-dopomohu-milyony-vse-shche-yiyi-potrebuyut-mom (дата звернення: 29.11.2024).

23. Енциклопедичний тлумачний словник фармацевтичних термінів : українсько-латинсько-російсько-англійський : навч. посіб. для студ. вищих навч.

закладів / І. М. Перцев, Є. І. Світлична, О. А. Рубан та ін. ; за ред. В. П. Черниха. Вінниця : Нова книга, 2014. 824 с.

24. Євдокимова І. А. Соціальна робота в Україні: проблеми та тенденції розвитку в довоєнний період та в умовах війни з Росією. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2022. № 12. С. 6–13. URL: https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-01 (дата звернення: 25.09.2024).

25. Загальна інформація. *UNHCR Україна.* URL: https://www.unhcr.org/ua/overview (дата звернення: 12.08.2024).

26. Замашкіна О. Д. Потенційні можливості розвитку арт-терапії в Україні. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2016. № 3-4. С. 52-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/srutip_2016_3-4_9. (дата звернення: 10.08.2024).

27. Казкотерапія. *Велика українська енциклопедія.* URL: https://vue.gov.ua/Казкотерапія (дата звернення: 01.12.2024).

28. Катарсис. *Велика українська енциклопедія.* URL: https://vue.gov.ua/Катарсис (дата звернення: 20.10.2024).

29. Квітка Н. О. Формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами фольклору : Book Section. 2019. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718665/ (дата звернення: 11.10.2024).

30. Колодько А. О. Галій А. І. Ізотерапія та її вплив на самопочуття дитини. *Природнича наука і освіта: сучасний стан і перспективи розвитку*: зб. матеріалів доп. учасн. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 вересня 2019 р. Харків: ХНПУ, 2019. С. 99–102.

31. Конончук А. Внутрішньо переміщені особи: соціальні аспекти проблем і щляхи їх вирішення. *Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів.* 2019. Вип.3. С. 49-50.

32. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 29.04.2024).

33. Кризове та екстрене втручання. 2024. *Дніпро Соціальний.* URL: https://socialpolitica.dniprorada.gov.ua/services/krizove-ta-ekstrene-vtruchannya-osobam-i-sim-yam-u-yakih-vchinyalos-domashnye-nasilstvo/ (дата звернення: 15.03.2024).

34. Лемко Г. Супервізія як інструмент професійної підтримки фахівців соціальної сфери. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2023. № 11(17). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11(17)-939-945 (дата звернення: 29.11.2024).

35. Лихошест О., Сухомлінов С., Батарейна І. Підтримка та супровід українців в умовах воєнного стану. *Українознавчий альманах.* Випуск 33. 2023. № 33. С. 41–47. URL: https://doi.org/10.17721/2520-2626/2023.33.6 (дата звернення: 27.11.2024).

36. Мельник І. П. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота.* Соціальна педагогіка. 2017. Вип. 23. С. 176–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2017_23_32

37. Ментальне відновлення. Де у Запоріжжі отримати психологічну допомогу: адреси та контакти. Відбудова. Запоріжжя. URL: https://vidbudova.zp.ua/mentalne-vidnovlennya-de-u-zaporizhzhi-otrymaty-psyhologichnu-dopomogu-adresy-ta-kontakty/ (дата звернення: 10.08.2024).

38. Мішкулинець О. О. Використання арт-терапевтичних методик в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Психологія: теорія і практика.* 2018. № 2(2). С. 76–87. URL: https://doi.org/10.31339/2617-9598-2018-2(2)-76-87 (дата звернення: 05.08.2024).

39. Норкіна І. Кризове втручання у випадку психотравмуючої ситуації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія.* 2019. Вип. 1 (10). С. 75–78.

40. Опалюк О. М. Особливості використання нетрадиційних технік образотворчого мистецтва на уроках малювання в допоміжній школі. *Актуальні*

питання корекційної освіти. Педагогічні науки. 2016. Вип. 7(2). С. 263-272. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2016_7(2)__28. (дата звернення: 25.06.2024).

41. Павлюк Т., Середницька Л. Соціальна підтримка та соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам в умовах війни. *Економіка та суспільство.* 2023. № 50. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-17 (дата звернення: 14.11.2024).

42. Пасько К. М. Застосування методу арт-терапії у разі криз і психічних травм особистості. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*. 2023. № 1. С. 39–43. URL: https://doi.org/10.32782/psyspu/2023.1.6 (дата звернення: 25.06.2024).

43. Пасько К. М. Техніки арт-терапії в роботі з кризовими станами особистості. Авторська техніка «Пінні варіації». 2020. URL: http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/9533 (дата звернення: 31.08.2024).

44. Плахова О. Кризова комунікація в соціальній роботі в умовах війни. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2022* (12), С. 33-39. URL: https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-04 (дата звернення: 02.08.2024).

45. Позднякова-Кирбят'єва Е. Г. Взаємозв'язок соціального призначення та планування території реабілітаційного парку. *Науково-теоретичний альманах "Грані".* 2018. Т. 21, № 7. С. 53–62. URL: https://doi.org/10.15421/171894 (дата звернення: 04.08.2024).

46. Полторак Л. Роль методів арт-терапії у професійній діяльності соціальних працівників. *Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки.* 2013. Вип. 11. С. 261-265. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2013_11_59.

47. Полторак, Л. Ю. Сутність арт-терапії: аналіз сучасних підходів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія.* Серія: Педагогіка, 2014, 245, Вип. 233: 89-93.

48. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання : Наказ М-ва соц. політики України від 01.07.2016 р. № 716. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text (дата звернення: 18.03.2024).

49. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України : Постанова Каб. Міністрів України від 17.06.2015 р. № 423 : станом на 15 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-п#Text (дата звернення: 29.08.2024).

50. Про затвердження форм документів з обліку та забезпечення осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) : Наказ М-ва соц. політики України від 06.07.2022 р. № 195. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0820-22#Text (дата звернення: 14.03.2024).

51. Про нас. *Хортицька національна академія*. URL: https://khnnra.edu.ua/pro-nas (дата звернення: 28.08.2024).

52. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 31 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 14.03.2024).

53. Радько О. В. Зцілення мистецтвом, або арт-терапія як напрямок психологічної корекції та розвитку особистості. *Publishing House "Baltija Publishing".* 2020. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-588-80-8-1.39 (дата звернення: 28.11.2024).

54. Ревть А., Гук О. Арт-терапія у соціально-реабілітаційній роботі з дітьми з особливими потребами. *Молодь і ринок.* 2019. № 7 (174). URL: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.176108 (дата звернення: 29.10.2024).

55. Ревука Т. Особливості ресоціалізації та реабілітації осіб, хворих на психічні розлади. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка.* Соціальна робота. 2013. Вип. 1. С. 51-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknuppcr_2013_1_15 (дата звернення: 12.10.2024).

56. Роздорожнюк О. Арт-терапія як метод формування та корекції особистості. *Збірник наукових праць ΛΌГОΣ.* 2020. URL: https://doi.org/10.36074/21.02.2020.v2.54 (дата звернення: 08.12.2024).

57. Романовська Д. Д. Психологічна допомога у закладах освіти в період війни: запити, методики, алгоритми дій. *Науковий вісник ужгородського національного університету. серія: психологія. 2022.* № 1. С. 148–152. URL: https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.28 (дата звернення: 12.10.2024).

58. Семигіна Т. В. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України.* 2015. № 1/2 (72). С. 6–11.

59. Смеречак Л. Арт-терапія в роботі фахівців соціальної сфери. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького: Серія «Педагогічні науки»*. 2020. № 1. С. 218–223. URL: https://doi.org/10.31651/2524-2660-2020-1-218-223 (дата звернення: 20.07.2024).

60. Солнишкіна А. А. Використання креативного потенціалу арт-терапії в соціально-педагогічній роботі з дітьми біженців та внутрішньо переміщених осіб. *Педагогічні науки : реалії та перспективи*. 2022. № 88. С. 186–189. URL: https://doi.org/10.31392/npu-nc.series5.2022.88.37 (дата звернення: 18.03.2024).

61. Сорока О. В. Арт-терапія як фактор збагачення творчості вчителя початкової школи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* . 2012. Вип. 64. С. 145-151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2012_64_30 (дата звернення: 14.08.2024).

62. Сорока О. В. Зарубіжний досвід підготовки арт-терапевтів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія* : Педагогіка. Соціальна робота. 2015. Вип. 36. С. 167-170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2015_36_55. (дата звернення: 14.09.2024).

63. Співробітництво з МОМ. Державна міграційна служба України. URL: https://dmsu.gov.ua/diyalnist/mizhnarodne-spivrobitnicztvo/spivrobitnicztvo-z-mom.html (дата звернення: 30.07.2024).

64. Станішевська В. І. Арт-терапія. Навчальний посібник .Умань: ВПЦ «Візаві». 2022. 171 с.

65. Стельмах О. В. Особливості психологічного супроводу населення в умовах воєнного стану. *Наукові записки ЛДУБЖД . Педагогіка і психологія. 2023.* № 2. С. 30–34. URL: https://doi.org/10.32782/3041-1297/2023-2-4 (дата звернення: 27.11.2024).

66. Сучасні арт-терапевтичні технології: електрон. метод. рек. до практ. занять з курсу «Сучасні арт-терапевт. технології» для студентів першого (бакалавр.) рівня вищ. освіти / уклад.: Н. В. Артюхіна. Одеса : ОНУ, 2023. 40 с.

67. Тарапата І., Тимків Л. Арт-терапія як засіб подолання страху у дітей дошкільного віку. *«Молодий вчений».* 2019. № 10 (74), URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-27 (дата звернення: 13.07.2024).

68. Тимчук Л. Теорія соціальної роботи: опорні тези лекцій. Навчальний посібник. Чернівці, 2023. 158 с.

69. Черезова І. О. Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Бердянськ : БДПУ, 2016. 193 с.

70. Чуйко О. В. Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 2015. № 4. С. 152-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2015_4_27 (дата звернення: 08.09.2024).

71. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): інформація для батьків. *UNICEF*. URL: https://www.unicef.org/ukraine/stories/about-post-traumatic-stress-disorder (дата звернення: 04.09.2024).

72. Юрків Я. І. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, Вип. 1. С. 469-472. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2021_1_96 (дата звернення: 22.07.2024).

73. Як внутрішньо переміщеним особам відновити втрачені документи: поради юристів. *Українська Гельсінська спілка з прав людини.* URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/yak-vnutrishno-peremishchenym-osobam-vidnovyty-vtracheni-dokumenty-porady-iurystiv/ (дата звернення: 21.04.2024).

74. Янчук О. А. Ізотерапія як ресурс педагогічного впливу на розвиток творчого потенціалу особистості школяра у процесі навчання. *Педагогічний пошук,* 2015, 3. С. 65–66.

75. About Art Therapy. *American Art Therapy Association.* URL: https://arttherapy.org/about-art-therapy/ (date of access: 13.06.2024).

76. Crisis Intervention. *Washington State Department of Social and Health Services.* URL: https://www.dshs.wa.gov/esa/social-services-manual/crisis-intervention (date of access: 05.11.2024).

77. Global definition of social work. *International Federation of Social Workers*. URL: https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/ (date of access: 02.03.2024).

78. How art and technology can work together to facilitate healing. *AMT Lab.* URL: https://amt-lab.org/blog/2021/11/art-therapy-meets-the-metaverse-how-can-art-and-technology-work-together-to-facilitate-healing (date of access: 09.10.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма дослідження
на тему:
«Арт-терапевтичні технології у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами»

І. Методологічна частина

1.1. Актуальність теми.

У розпал найскладніших для України часів, коли люди, у тому числі внутрішньо переміщені особи, які виїхали із тимчасово окупованих територій, змушуючи мільйони людей залишити свої домівки, несуть на своїх плечах такі труднощі, як втрата дома та майна, розлука з близькими, економічні труднощі та психологічні травми. У сучасному світі внутрішньо переміщені особи є вразливою групою, яка потребує терапевтичної підтримки та інтервенцій. Арт-терапевтичні технології мають велике значення у кризовій соціальній роботі з внутрішньо-переміщеними особами. Особливо актуально використання цих методів для поліпшення психічного стану та адаптації людей, які стали жертвами швидкого переміщення через військові конфлікти, які дуже погіршують кризову ситуацію.

Арт-терапія, яка використовує різні мистецькі форми в лікувальних цілях, може сприяти вираженню емоцій, зниженню стресу, ПТСР та покращенню самопочуття. Дослідження вказує на важливість використання арт-технологій для соціальних працівників у роботі з внутрішньо-переміщеними особами, підкреслюючи ефективність цього підходу у контексті кризової допомоги та реабілітації.

Арт-терапевтичні технології можуть бути корисними у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами. Ці технології, які включають різні види мистецтва, такі як література, музика, живопис, скульптура, кіно, театр, хореографія та фотографія, можуть сприяти впровадженню у практику арт-терапевтичних технологій серед яких різні види мистецтва розглядаються як спосіб часткового відновлення чи поліпшення усного мовлення, уваги, пізнавальної діяльності тощо. Це дозволяє внутрішньо переміщеним особам зайнятися креативним процесом під час кризових ситуацій, відчути полегшення, радість, задоволення та зосередженість на в самих найтяжчих моментах свого життя. Крім того, робота з різними матеріалами через технології може символізувати пошук своєї нової ідентичності та перетворення, що часто є важливими аспектами під час переходу через кризові ситуації. Арт-терапія дозволяє людям виражати свої складні емоції та переживання за допомогою зображень, кольорів або текстур.

Таким чином, арт-терапія стає важливою складовою соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, допомагаючи їм відновлювати своє психологічне благополуччя та адаптуватися до нових життєвих умов. Практика

арт-терапії може забезпечити безпосередню інтеракцію з внутрішньо переміщеними особами, підтримуючи їх у вираженні їхніх переживань та емоцій в складний час.

В моїй кваліфікаційній роботі використовуються наукові роботи вітчизняні та зарубіжні автори. Серед вітчизняних можна виділити таких авторів як: О. Вознесенська, Ю. Гундертайло, Д. Романовська, Т. Семигіна, О.Сорока. та інших.

В колі зарубіжних науковців засновники займають особливе місце в історичному контексті, оскільки вони відкрили шлях для адаптації та подальшого розвитку методів, які застосовувалися для вирішення актуальних проблем, що склалися протягом XX століття, з метою їхнього застосування у майбутньому. Такими авторами є: М. Наумбург, А. Хілл, Е. Адамсон, Е. Крамер, В. Ловенфельд та інші.

1.2. Обґрунтування проблемної ситуації.

Полягає в тому, що в теперішніх умовах арт-терапевтичні технології у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами пропонують набагато ширші умовах для адаптації та модернізації підходів для врахування унікальних психологічних, соціальних труднощів, з якими вони стикаються. Це може бути розширення спектра арт-терапевтичних методів для роботи з психологічними травмами, через розвиток нових технологій, орієнтованих на подолання тривоги, депресії та ПТСР.

1.3. Об'єкт дослідження.

Кризова соціальна робота.

1.4. Предмет дослідження.

Арт-терапевтичні технології, які є ефективними у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами.

1.5. Мета дослідження.

Вивчення та аналіз арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами.

1.6. Завдання дослідження.

1. Дослідити соціальні і психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб як клієнтів соціальної роботи
2. Дослідити особливості застосування арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в умовах російської воєнної агресії в Україні
3. Визначити напрямки вдосконалення використання арт-терапевтичних технологій у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в Україні.

1.7. Логічний аналіз основних понять.

Кризова соціальна робота або кризове втручання – це напрям соціальної роботи, який допомагає в зосередженні уваги для допомоги вразливим категоріям клієнтів, які опинилися в складних життєвих ситуаціях. Основною

ціллю є надання швидкої та ефективної підтримки людям, яка сприяє їхньому подоланню важких обставин, стабілізації емоційного стану клієнтів і мобілізації через активізації його життєвих сил для подальшого виходу з кризового стану.

Арт-терапевтичні технології – це терапевтичний підхід, який використовує творчий процес створення мистецтва для покращення та покращення фізичного, психічного та емоційного благополуччя людей. Інтеграція технології в арт-терапію суттєво змінила те, як терапевти взаємодіють з клієнтами, пропонуючи нові інструменти та методи для вираження та зцілення. Основні арт-терапевтичні технології включають малюнок, живопис, скульптуру, музику, танець і драму, кожна з яких забезпечує невербальну платформу для спілкування людей і обробки їх внутрішнього досвіду.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це особи, які були змушені покинути свої домівки через конфлікт, насильство, порушення прав людини чи стихійні лиха, але залишаються в межах кордонів своєї країни. На відміну від біженців, які перетинають міжнародні кордони в пошуках безпеки, ВПО все ще вважаються жителями своєї країни, що створює унікальні проблеми та юридичні міркування.

1.8. Гіпотези дослідження.

1. Застосування арт-терапевтичних технологій сприяє посиленню почуття підтримки, розвитку ідентичності на новому місці проживання,

2. Застосування арт-терапевтичних технологій покращує психосоціальну адаптацію внутрішньо переміщених осіб

3. Застосування арт-терапевтичних технологій може ефективно використовуватися в кризовій соціальній роботі з цією категорією клієнтів.

1.9. Операціоналізація

І. Соціально-демографічні характеристика

1. Стать.

чоловіча
жіноча

2. Вік:

До 25 років
35 років
45 років
46–55 років
Понад 55 років

3. Освіта

Немає
Базова середня освіта
Повна середня освіта
Бакалавр

Магістр

ІІ.: Статус ВПО та емоційний стан

4. Перебування у статусі ВПО після початку повномасштабної агресії проти України:

Менше 6 місяців
Від 6 місяців до 1 року
Більше 1 року

5. Оцінка емоційного стану після переміщення:

Дуже напружений
Напружений
Нейтральний
Спокійний
Дуже спокійний

6. Досвід участі у групових терапевтичних заходах або арт-терапевтичних сесіях до цього моменту:

Так
Ні

ІІІ: Емоційні переживання

7. Частота відчуття страху:

Ніколи
Рідко
Інколи
Часто
Постійно

8. Частота відчуття тривоги:

Ніколи
Рідко
Інколи
Часто
Постійно

9. Частота відчуття безнадійності:

Ніколи
Рідко
Інколи
Часто
Постійно

10. Частота відчуття радості:

Ніколи
Рідко
Інколи

Часто
Постійно

IV: Відношення до арт-терапії

11. Види творчої діяльності, які подобаються найбільше? (оберіть всі підходящі варіанти)

Малювання
Ліплення
Колажі
Музика
Танці
Інше (вкажіть): _____

V: Виклики адаптації

12. Найбільші виклики у процесі адаптації до нового життя після переміщення?

Втрата домівки
Відсутність підтримки
Неможливість знайти роботу
Відсутність психологічної підтримки
Інше (вкажіть): _____

Розділ VI: Доступність і формати арт-терапії

13. Оцінка доступності арт-терапевтичних послуг для ВПО у вашому регіоні?

Дуже доступні
Доступні
Нейтрально
Недоступні
Дуже недоступні

14. Найбільш ефективний формат арт-терапії для себе?

Групові заняття
Індивідуальні заняття
Онлайн-заняття
Очні заняття
Інше (вкажіть): _____

Розділ VIII: Додаткові потреби та фактори адаптації

15. Додаткові види підтримки, які необхідні для адаптації?

Психологічна підтримка
Юридична допомога
Медична підтримка
Підтримка в пошуку житла
Підтримка в пошуку роботи
Соціальна підтримка

Інше (вкажіть): _____

16. Оцінка загального рівня психологічної підтримки на даний момент?

Дуже високий
Високий
Середній
Низький
Дуже низький

17. Що може бути найефективнішим у процесі адаптації до нових умов?

Створення підтримуючої соціальної мережі
Психологічна допомога
Участь у групових заходах
Працевлаштування
Залучення до культурних заходів

18. Фактори, які сприяють адаптації до нового життя? (виберіть кілька варіантів)

Моя внутрішня сила та витривалість
Підтримка родини
Підтримка друзів
Підтримка соціальних служб
Залучення до нових знайомств та соціальних груп
Залучення до творчих або культурних заходів

19.Оцінка готовності до майбутніх змін у житті?

Дуже готовий/а
Скоріше готовий/а
Нейтрально
Скоріше не готовий/а

2.1. Обґрунтування методу дослідження.

В дослідження було використано фокус-опитування через анкетування по мережі Інтернет за допомогою Google Forms. Об’єкт дослідження є ВПО, які мешкають у м. Запоріжжя

2.2. Визначення обстежуваної сукупності та розрахунок її обсягу.

Обстежувана сукупність складається з 13 учасників, які є основними об'єктами дослідження. Оскільки сукупність є невеликою і включає всі можливі елементи, для цього дослідження не потрібно здійснювати вибірку, оскільки всі учасники є частиною досліджуваної групи.

Додаток Б

Шановний/а респондент/ко,
Дякуємо за Вашу згоду взяти участь у нашому дослідженні!

Метою цього дослідження є вивчення ставлення громадськості до використання арт-терапевтичних технологій у роботі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Ваша думка допоможе нам краще зрозуміти ефективність цих підходів та можливості їх застосування у кризових ситуаціях.

Опитування є **анонімним**. Всі відповіді будуть використані виключно у узагальненому вигляді для наукових і практичних потреб.

Дякуємо за Ваш час та співпрацю!

1. Ваша стать

- Чоловіча
- Жіноча

2. Вік

- До 25 років
- 35 років
- 45 років
- 46–55 років
- Понад 55 років

3. Освіта

- Немає
- Базова середня освіта
- Повна середня освіта
- Бакалавр
- Магістр

4. Як довго ви перебуваєте у статусі внутрішньо переміщеної особи, коли розпочалась повномасштабна агресія проти України? (якщо ви внутрішньо-переміщена особа)

- Менше 6 місяців
- Від 6 місяців до 1 року
- Більше 1 року

5. Як ви оцінюєте свій емоційний стан після переміщення з іншого місця на інший?

- Дуже напружений
- Напружений
- Нейтральний
- Спокійний
- Дуже спокійний

6. Чи мали ви досвід участі у групових терапевтичних заходах або арт-терапевтичних сесіях до цього моменту?

- Так
- Ні

7. Як часто ви відчуваєте страх:

- Ніколи
- Рідко
- Інколи
- Часто
- Постійно

8. Як часто ви відчуваєте тривогу:

- Ніколи
- Рідко
- Інколи
- Часто
- Постійно

9. Як часто ви відчуваєте безнадійність:

- Ніколи
- Рідко
- Інколи
- Часто
- Постійно

10. Як часто ви відчуваєте радість:

- Ніколи
- Рідко
- Інколи
- Часто
- Постійно

11. Які види творчої діяльності вам найбільше подобаються? (оберіть всі підходящі варіанти, які ви любите):

- Малювання
- Ліплення
- Колажі
- Музика
- Танці
- Інше (вкажіть) _____

12. Що для вас є найбільшим викликом у процесі адаптації до нового життя після переміщення?

- Втрата домівки

- Відсутність підтримки
- Неможливість знайти роботу
- Відсутність психологічної підтримки
- Інше (вкажіть) _____

13. Як ви оцінюєте доступність арт-терапевтичних послуг для ВПО у вашому регіоні?

(оберіть одну відповідь)

- Дуже доступні
- Доступні
- Нейтрально
- Недоступні
- Дуже недоступні

14. Який формат арт-терапії вам здається найбільш ефективним для себе?

(оберіть одну відповідь)

- Групові заняття
- Індивідуальні заняття
- Онлайн-заняття
- Очні заняття
- Інше (вкажіть): _____

15. Які ще види підтримки, окрім арт-терапії, ви вважаєте необхідними для ефективної адаптації ВПО до нового життя?

- Психологічна підтримка
- Юридична допомога
- Медична підтримка
- Підтримка в пошуку житла
- Підтримка в пошуку роботи
- Соціальна підтримка
- Інше (вкажіть): _____

16. Як ви оцінюєте загальний рівень вашої психологічної підтримки на даний момент?

- Дуже високий
- Високий
- Середній
- Низький
- Дуже низький

17. Що, на вашу думку, може бути найефективнішим у процесі вашої адаптації до нових умов?

- Створення підтримуючої соціальної мережі
- Психологічна допомога
- Участь у групових заходах
- Працевлаштування
- Залучення до культурних заходів

18. Які фактори сприяють вашій адаптації до нового життя?

(виберіть кілька варіантів)

- Моя внутрішня сила та витривалість
- Підтримка родини
- Підтримка друзів
- Підтримка соціальних служб
- Залучення до нових знайомств та соціальних груп
- Залучення до творчих або культурних заходів

19. Як би ви оцінили свою готовність до майбутніх змін у житті?

(оберіть одну відповідь)

- Дуже готовий/а
- Скоріше готовий/а
- Нейтрально
- Скоріше не готовий/а
- Абсолютно не готовий/а

Додаток В

Таблиця 1

Результати проведення анкетування через Google Forms серед учасників

№	Питання	Результат
1	Стать учасників анкетування	Чоловіків 3 (23,1%), жінок 10 (76,9%)
2	Вік учасників анкетування	До 25 років: 3 (23,1%), 26–35 років: 4 (30,8%), 36-45 років: 1 (7,7%), 46-55 років: 2 (15,4%), Понад 55 років: 3 (23,1%)
3	Освіта учасників анкетування	Базова середня освіта: 1 (7,7%), Повна середня освіта: 1 учасник (7,7%), Бакалавр: 7 учасників (53,8%), Магістр: (4, 30,8%)
4	Перебування у статусі внутрішньо переміщеної особи, коли розпочалась повномасштабна агресія проти України? (при умові, якщо учасник є внутрішньо-переміщена особа)	Менше 6 місяців: 2 учасники (15,4%), Від 6 місяців до 1 року: 3 учасники (23,4%), Більше 1 року: 8 учасників (61,5%)
5	Оцінка емоційного стану після переміщення з іншого місця на інший (при умові, якщо учасник є внутрішньо-переміщена особа)	Дуже напружений: 1 (7,7%), Напружений: 1 (7,7%), Нейтральний: 3 (23,1%), Спокійний: 1 (7,7%), Дуже спокійний: 1 (7,7%).
6	Присутність досвіду учасників у групових терапевтичних заходах або арт-терапевтичних сесіях до цього моменту	Так: 10 (76,9%), Ні: 3 (23,1%).
7	Присутність в учасників почуття страху	Рідко: 3 (15.4%), Інколи: 5 (38.5%), Часто: 6 (46.2%)
8	Присутність в учасників почуття тривоги	Рідко: 3 (23,1%), Інколи: 5 (38,5%), Часто: 5 учасників (38,5%)
9	Присутність в учасників почуття безнадійності	Ніколи: 4 (30,8%), Рідко: 4 (30,8%), Інколи: 3 (23,1%), Часто: 2 (15,4%)

10	Присутність в учасників почуття радості	Рідко: 2 (15,4%), Інколи: 7 (53,8%), Часто: 4 (30,8%)
11	Які види учасникам творчої діяльності найбільше подобаються?	Малювання: 9 (69,2%), Ліплення: 9 (69,2%), Колажі: 6 (46,2%), Музика: 11 (84,6%), Танці: 5 (38,5%)
12	Найбільші виклики учасників у процесі адаптації до нового життя після переміщення	Втрата домівки: 4 (30,8%), відсутність підтримки: 5 (38,5%), Неможливість знайти роботу: 2 (15,4%), Відсутність психологічної підтримки: 1 (7,7%), Відсутність минулого життя: 1 (7,7%)
13	Як на думку учасників оцінюється доступність арт-терапевтичних послуг для ВПО у їхньому регіоні?	Доступні: 5 (38,5%), Нейтрально: 5 (38,5%), Недоступні: 2 (15,4%), Дуже недоступні: 1 (7,7%)
14	Який на думку учасників формат арт-терапії вам здається найбільш ефективним для себе?	Групові заняття: 6 (46,2%), індивідуальні заняття: 3 (23,1%), Очні заняття: 3 (23,1%).
15	Який на думку учасників види підтримки, окрім арт-терапії, вважають необхідними для ефективної адаптації ВПО до нового життя?	Психологічна підтримка: 2 (15,4%), юридична допомога: 3 (23,1%), підтримка в пошуку житла: 3 (23,1%), підтримка в пошуку роботи: 2 (15,4%), соціальна підтримка: 3 (23,1%)
16	Яка на думку учасників оцінка щодо загального рівню психологічної підтримки на даний момент?	Дуже високий: 1 (7,7%), Високий: 4 (30,8%), Середній: 7 (53,8%), Низький: 1 (7,7%)
17	Що, на думку учасників може бути найефективнішим у процесі вашої адаптації до нових умов?	Створення підтримуючої соціальної мережі: 1 (7,7%), Психологічна допомога: 5 (38,5%), Участь у групових заходах: 1 (7,7%), Працевлаштування: 4 (30,8%), Залучення до культурних заходів: 2 (15,4%)

18	Які на думку учасників фактори сприяють адаптації до нового життя? (вони вибирають кілька варіантів)	Моя внутрішня сила та витривалість : 8 (61,5%), Підтримка родини: 7 (53,8%), Підтримка друзів: 8 (61,5%), Підтримка соціальних служб: 4 (30,8%), Залучення до нових знайомства соціальних груп: 6 (46,2%), Залучення до творчих або культурних заходів: 6 (46,2%),
19	Як на думку учасників вони б оцінили свою готовність до майбутніх змін у житті?	Дуже готовий/а: 2 (15,4%), Скоріше готовий/а: 6 (46,2%), Нейтрально: 4 (30,8%), Скоріше не готовий/а: 1 (7,7%),

Додаток Г

РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ВИГЛЯДІ ДІАГРАМ

Рисунок 1. Ваша стать

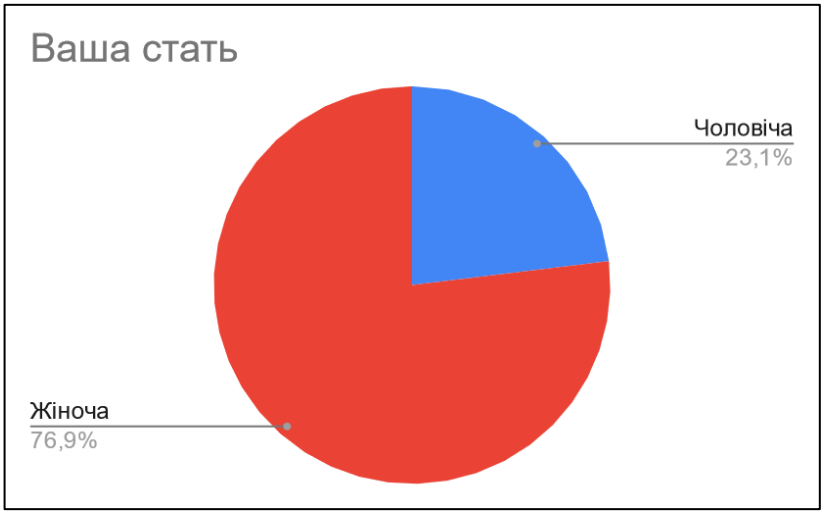

Рисунок 2. Вік

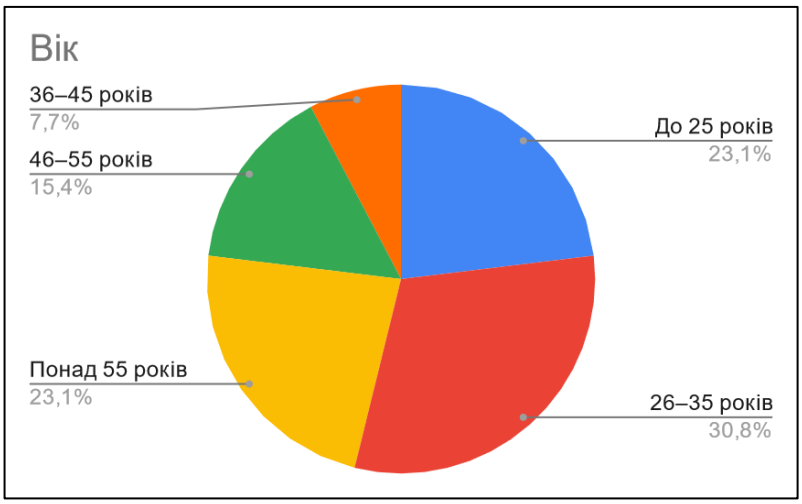

Рисунок 3. Освіта

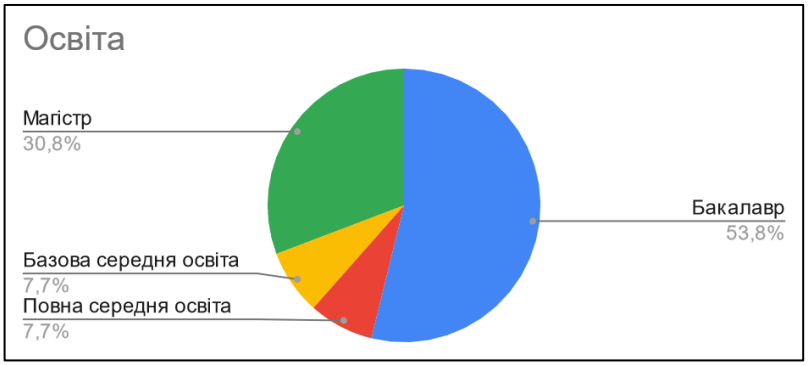

Рисунок 4. Як довго ви перебуваєте у статусі внутрішньо переміщеної особи, коли розпочалась повномасштабна агресія проти України? (якщо ви внутрішньо-переміщена особа)

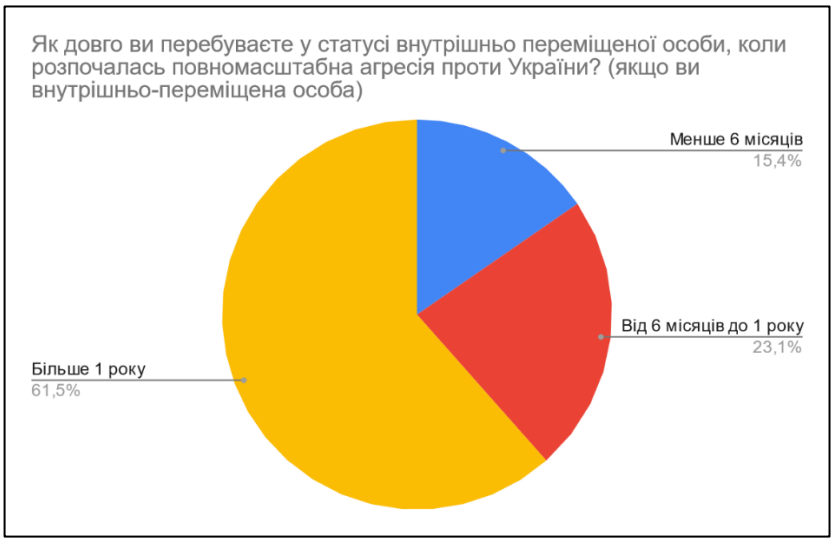

Рисунок 5. Як ви оцінюєте свій емоційний стан після переміщення з іншого місця на інший (якщо ви внутрішньо-переміщена особа)?

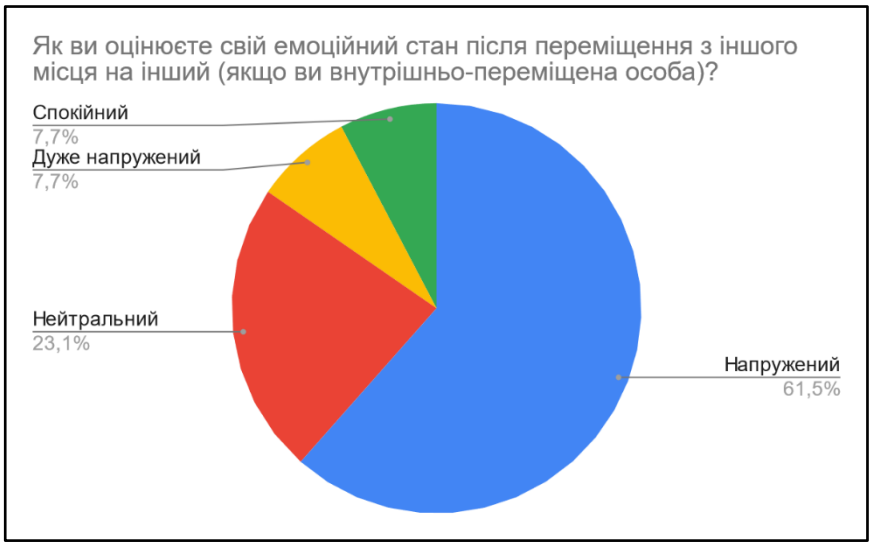

Рисунок 6. Чи мали ви досвід участі у групових терапевтичних заходах або арт-терапевтичних сесіях до цього моменту?

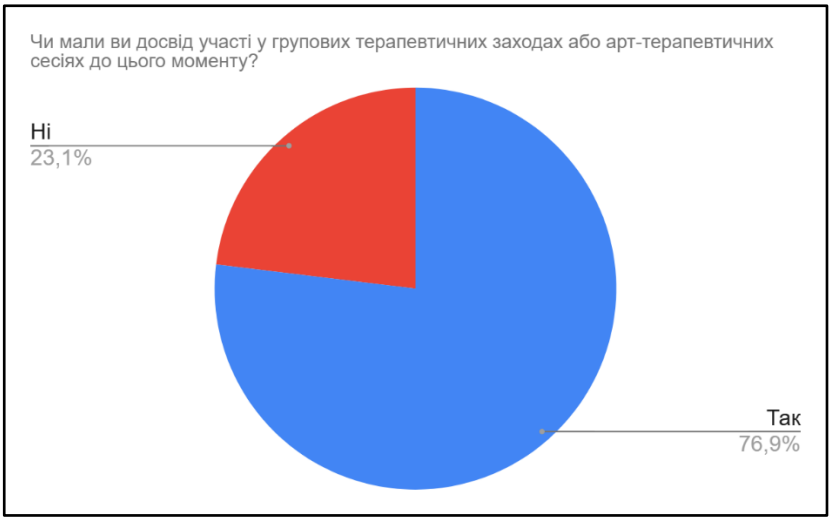

Рисунок 7. Як часто ви відчуваєте страх

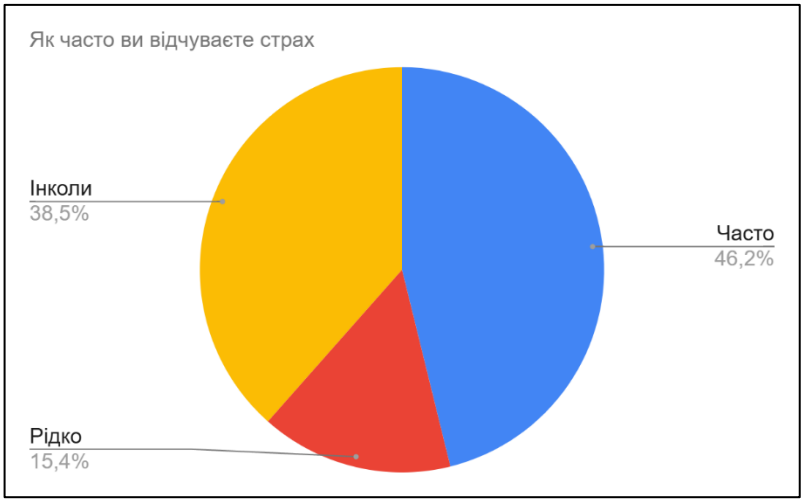

Рисунок 8. Як часто ви відчуваєте тривогу

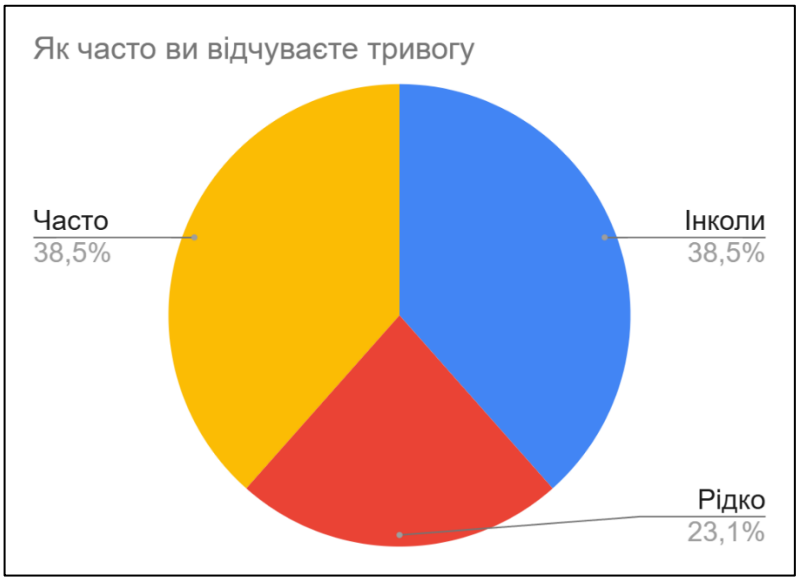

Рисунок 9. Як часто ви відчуваєте безнадійність

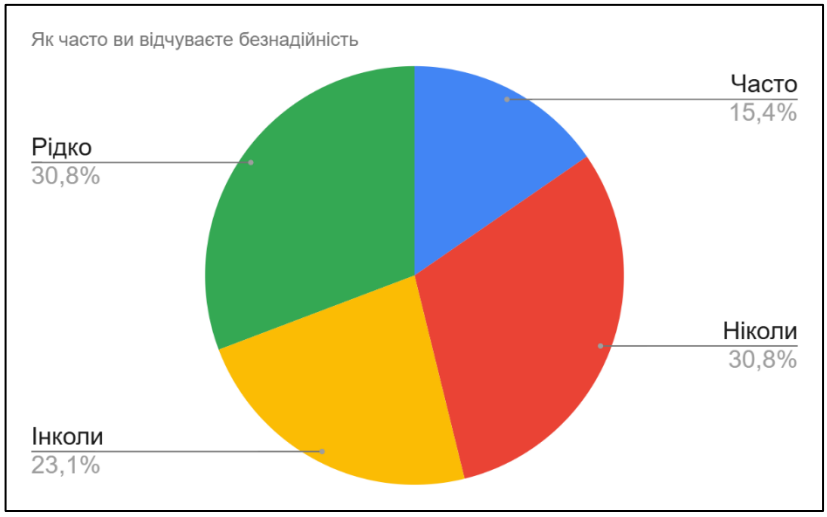

Рисунок 10. Як часто ви відчуваєте радість

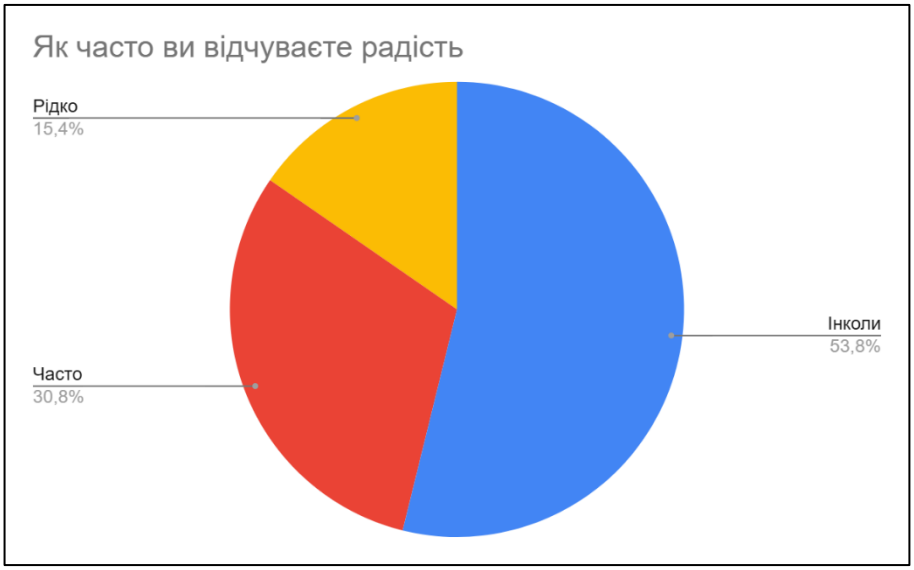

Рисунок 11. Які види творчої діяльності вам найбільше подобаються? (оберіть всі підходящі варіанти, які вам подобаються)

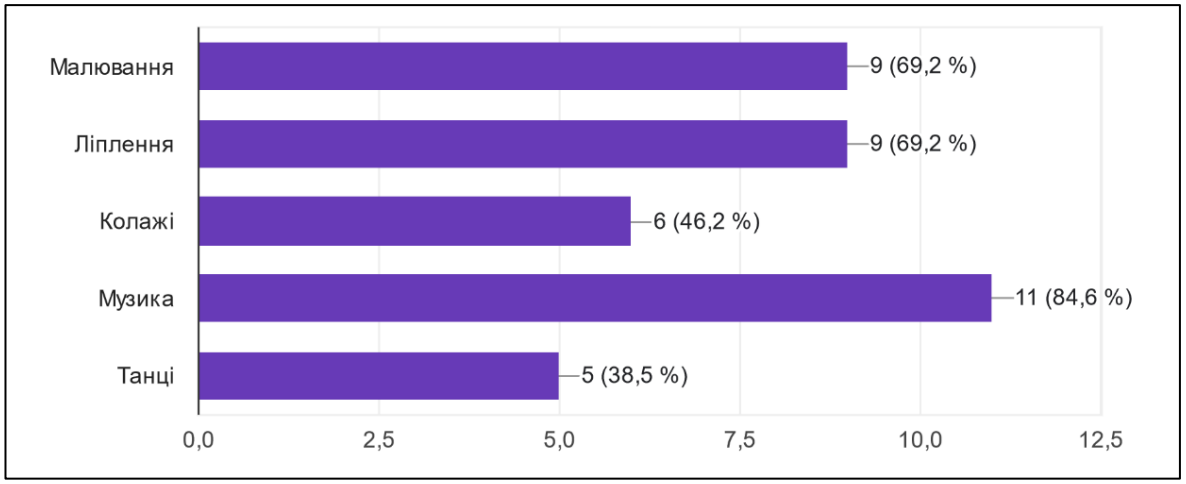

Рисунок 12. Що для вас є найбільшим викликом у процесі адаптації до нового життя після переміщення?

Рисунок 13. Як ви оцінюєте доступність арт-терапевтичних послуг для ВПО у вашому регіоні?

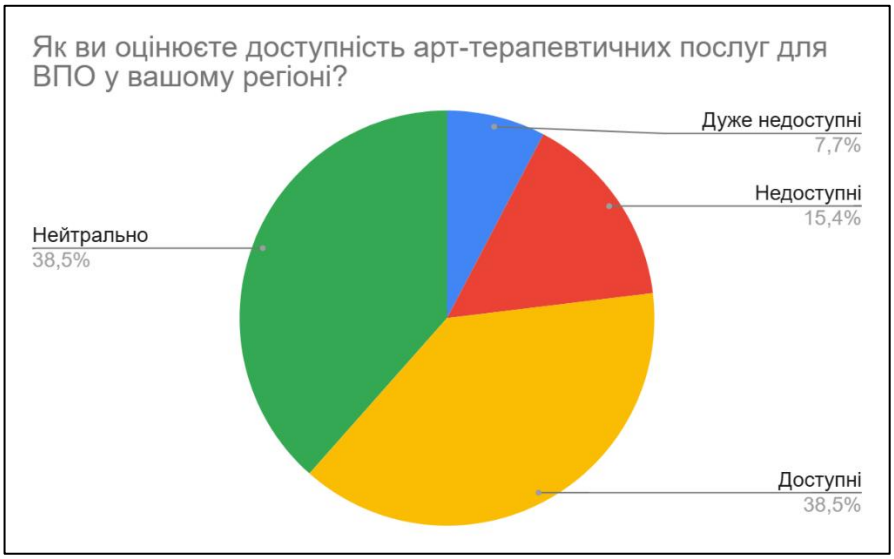

Рисунок 14. Який формат арт-терапії вам здається найбільш ефективним для себе?

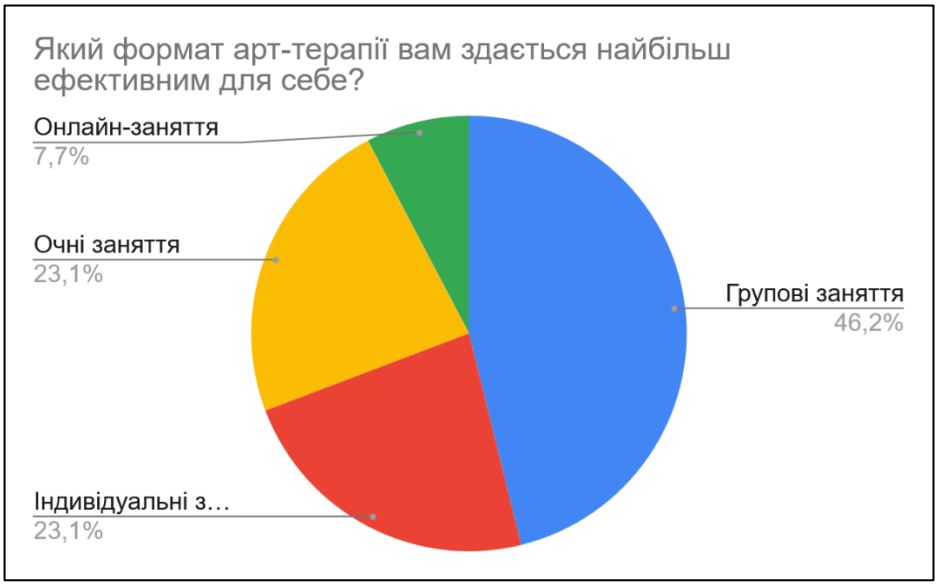

Рисунок 15. Які ще види підтримки, окрім арт-терапії, ви вважаєте необхідними для ефективної адаптації ВПО до нового життя?

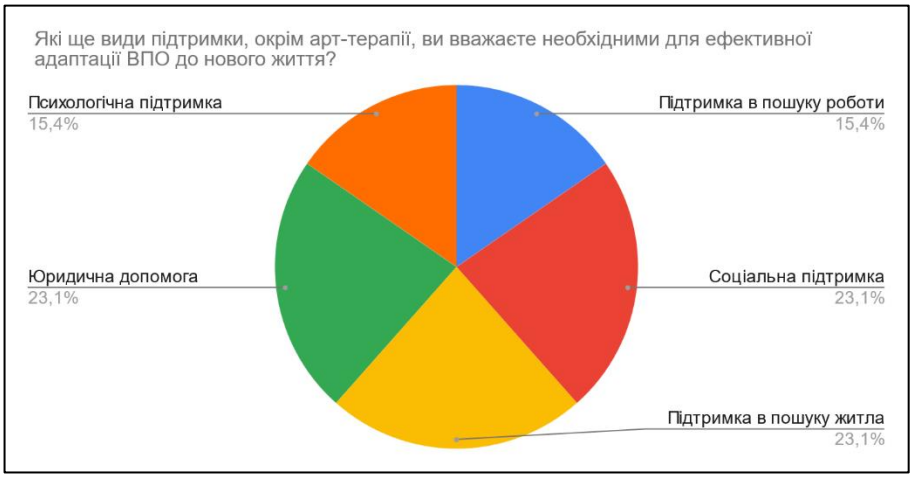

Рисунок 16. Як ви оцінюєте загальний рівень вашої психологічної підтримки на даний момент?

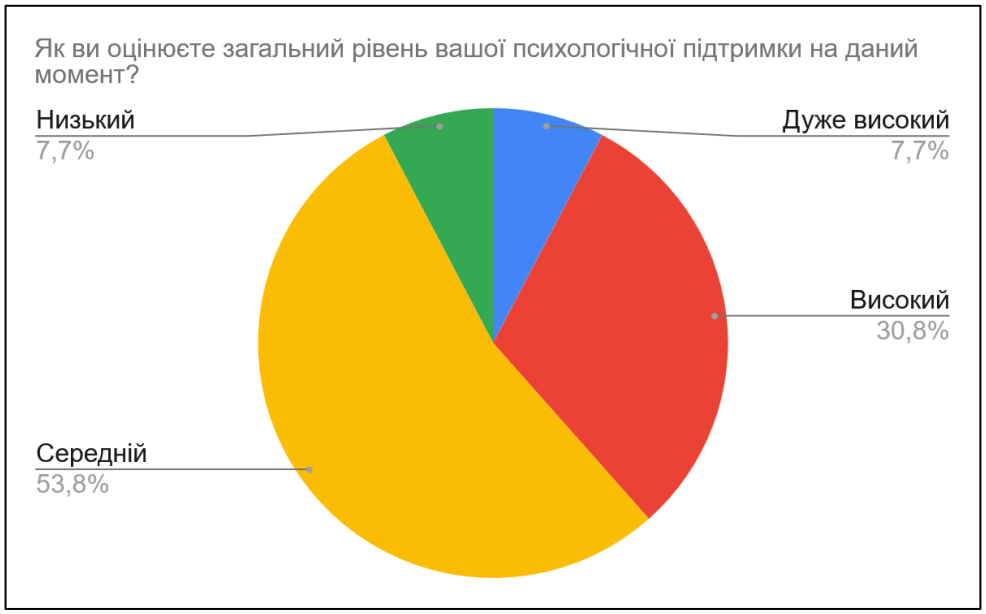

Рисунок 17. Що, на вашу думку, може бути найефективнішим у процесі вашої адаптації до нових умов?

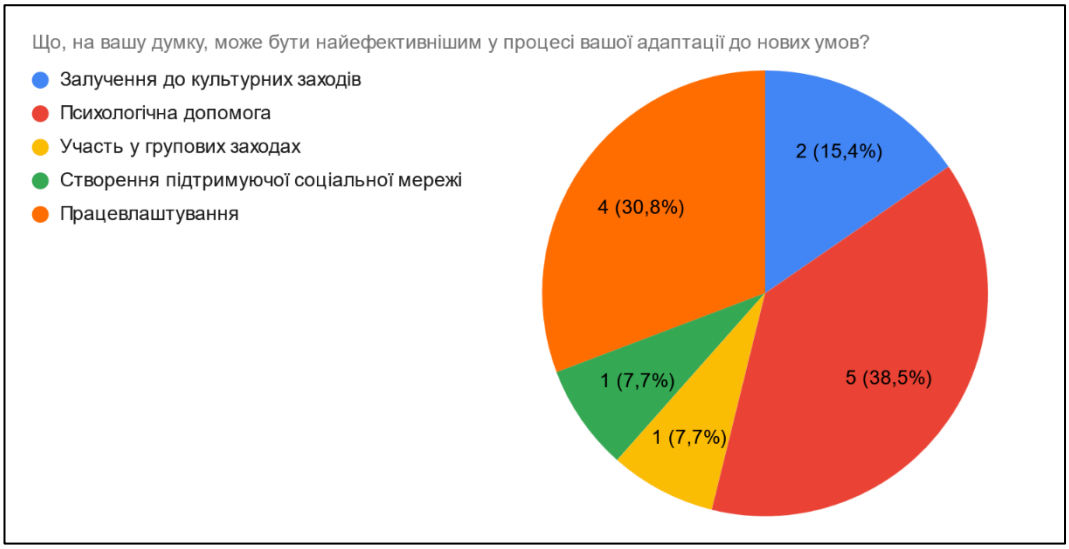

Рисунок 18. Які фактори сприяють вашій адаптації до нового життя? (виберіть кілька варіантів)

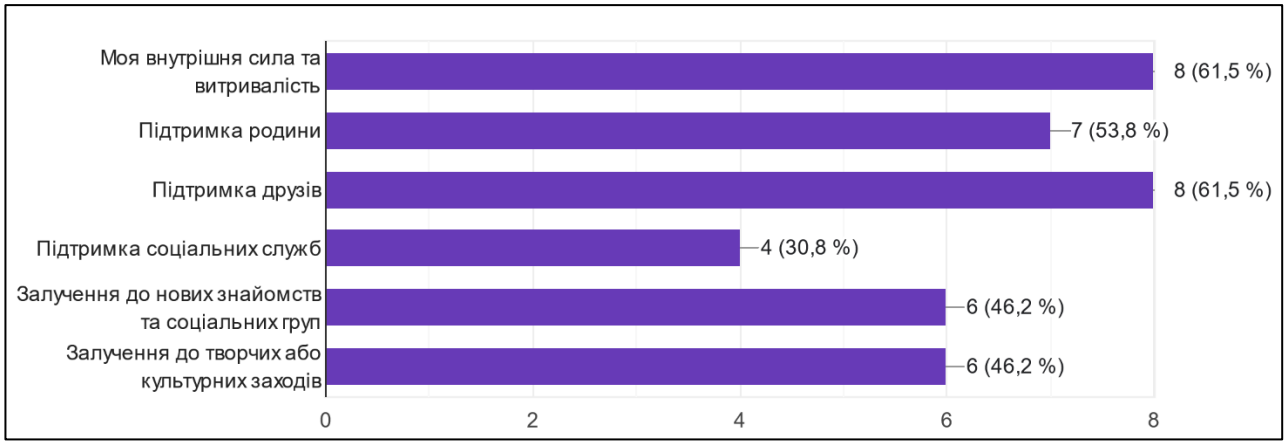
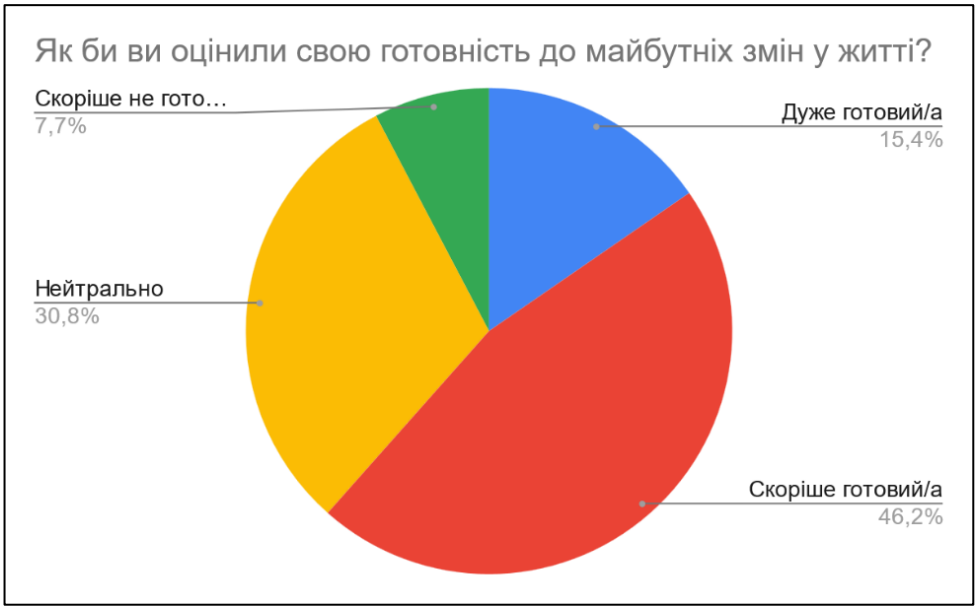

Рисунок 19. Як би ви оцінили свою готовність до майбутніх змін у житті?

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Бойко Володимир Геннадійович, студент 2 курсу, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: vboykozp@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Арт-терапевтичні технології у кризовій соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Бойко В.Г.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Цапліна І. С.